

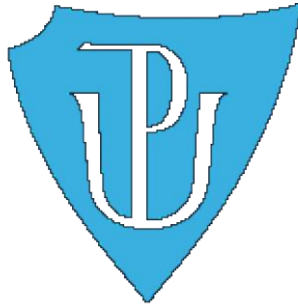
Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY KARNISMU

Psychological aspects of carnism

Magisterská diplomová práce

Autor: Eva Grestenbergerová

Vedoucí práce: PhDr. Romana Mazalová, PhD.

Olomouc

2019

Poděkování

Děkuji PhDr. Romaně Mazalové, PhD. za vedení diplomové práce a konzultace, PhDr. Jiřímu Popelkovi za zapůjčení elektronické šablony, Mgr. Daniele Staňkové za provedenou korekturu a Brettu Thompsonovi za poskytnutí práce Dr. Melanie Joy. V neposlední řadě bych ráda poděkovala všem respondentům, kteří mi věnovali svůj čas a zapojili se do výzkumu.

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma: „Psychologické aspekty karnismu“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího magisterské diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne

Podpis.....

Obsah

Úvod.....	5
1. Vztah lidí a zvířat.....	8
1.1. Zájmový chov.....	8
1.2. Chov zvířat jakožto zdroje surovin	9
1.3. Psychika zvířat	11
1.4. Empatie	13
1.4.1. Empatie vůči zvířatům	14
1.4.2. Systém zrcadlových neuronů (MNS).....	15
1.4.3. Empatie vůči cizímu stresu a bolesti.....	16
2. Lidská agrese a násilné chování.....	18
2.1. Násilné ideologie.....	19
2.2. Reakce na násilí.....	21
2.2.1. PTSD.....	21
2.2.1. Sekundární PTSD	21
2.2.2. Psychické znečitlivění.....	22
3. Lidské alimentární chování.....	25
3.1. Kulturní modifikace alimentárního chování a potravní tabu	26
3.2. Alternativní způsoby alimentárního chování motivované etikou	27
4. Karnismus	30
4.1. Teorie M. Joy	30
4.1.1. Schémata	31
4.1.2. Systém 3 N.....	32
4.1.3. Kognitivní trio.....	34
4.2. Masový paradox	36
4.3. Kognitivní disonance	37
4.4. Konzumace masa	38

4.5. Civilizační posun.....	38
4.6. Neokarnismus.....	39
5. Cíle výzkumu, výzkumné otázky a hypotézy	42
5.1. Výzkumné otázky.....	42
5.2. Hypotézy	42
6. Metodologie	43
6.1. Typ výzkumu a použité metody	43
6.1.1. Dotazník postojů a vztahů ke zvířatům.....	43
6.1.2. Buss-Durkee Inventory (BDI)	45
6.2. Výzkumný soubor	47
6.3. Sběr dat.....	49
6.4. Práce s daty	50
6.5. Etické problémy a jejich řešení	51
7. Výsledky	52
8. Diskuze	56
8.1. Přínosy a limity práce.....	57
8.2. Možnosti dalšího výzkumu	58
9. Závěry	59
10. Souhrn.....	60
11. Seznam použitých zdrojů.....	62
12. Seznam použitých zkratk	
Příloha 1 – Abstrakt diplomové práce	
Příloha 2 – Abstract of thesis	
Příloha 3 – Dotazník postojů a vztahů ke zvířatům	

Úvod

„Tohle není člověk.“ „A proto se my nechováme lidsky?“ Stephanie Mayer

Tématem této diplomové práce ověření sociálně psychologického konceptu karnismu Melanie Joy a jeho převedení na českou populaci. Téma karnismu jsem si vybrala, protože se o danou problematiku dlouhodobě zajímám, a to jak z pohledu chování lidí, tak i psychiky zvířat. Tento koncept do určité míry propojuje mé dva studijní obory – psychologii a zootechniku. Zároveň se již značnou dobu zabývám tématem veganství a aktivismu za práva zvířat. Koncept karnismu mne zaujal tím, že obrací stereotypní pojetí normality a zkoumá příčiny většinového chování lidí.

Klíčová témata, která budu rozebírat, se týkají **empatie** vůči jiným živým bytostem, vztahové roviny mezi lidmi a zvířaty v komparaci s reálným chováním, s přihlédnutím ke kulturnímu kontextu. Dále se budu věnovat **psychologii zvířat** samotných, zejména pak jejich emočnímu prožívání, citlivostí na bolest a reakcemi na lidské chování. Kapitulu budu věnovat **lidské agresi** a násilí z ní vyplývající – jak z psychologického pohledu, tak i částečně ze sociologického, a lidskému **alimentárnímu chování** i alternativním přístupům k jídlu motivovaných primárně etikou, jako je například **veganství**. Stěžejním tématem je pak samotný psychologický koncept **karnismu**. K němu se váží témata fenoménu civilizačního posunu, kognitivní disonance nebo masového paradoxu. **Výzkum** na poli psychologických aspektů karnismu budu vést jako kvantitativní.

Propojení znalostí z psychologie (zejména sociální), poznatků ze zootechniky a tezí zcela protikladné veganské filozofie je základem, na kterém budu stavět při popisování a interpretaci fenoménu karnismu.

TEORETICKÁ ČÁST

V teoretické části práce se budu zabývat vztahovou rovinou mezi člověkem a zvířaty, zejména empatií vůči zvířatům a jejím neuropsychologickým podkladem a zrcadlenou stresovou reakcí, a to jak obecně, tak v relaci ke konkrétním jedincům. Dále se budu věnovat kulturní modifikaci těchto vztahů a současným stavem chovu zvířat domestikovaných lidmi. Také rozeberu současný stav poznání v oblasti psychologie zvířat. Další hlavní kapitola se bude týkat lidské agrese a výsledného násilného chování. Zaměřím se především na násilné ideologie a také dopady násilí na psychiku lidí, potažmo i zvířat. V rámci kapitoly o lidském alimentárním chování se budu zabývat kulturními rozdíly a eticky motivovanými alternativními směry stravování. Klíčovým tématem této práce je psychologický koncept karnismu a jeho dílčích aspektů.

1. Vztah lidí a zvířat

Existuje široká paleta rolí, jaké zvířata mohou v životě lidí zaujímat. V první řadě je potřeba popsat pojem **zvíře**. Na rozdíl zoologického pojmu **živočich**, který je taxonomickým zařazením říše a je dán typem buňky, je zvíře pojem mnohem méně jednoznačný. Antropolog Tim Ingold uvádí, že za zvířata většinou považujeme živočichy s výjimkou člověka. Chápání tohoto termínu však může být rozdílné napříč kulturami, některé jazyky dokonce podobné slovo vůbec neznají (Foer, 2015).

Existenci vztahu ke zvířatům, stejně jako ostatním živým bytostem, popisuje teorie **biofilie**. Jedná se o vrozenou afiliaci lidí k dalším formám života. Teorie poukazuje na fakt, že lidé o zvířatech přemýšlí jinak než o neživých objektech, tudíž lidský mozek je přirozeně specializován na zpracování vjemů o zvířatech. Například děti přirozeně více interagují se zvířaty než se zajímavými hračkami. S tím také souvisí Lorenzova teorie **neotenie** (tzv. cute response), která říká, že lidé jsou přirozeně přitahováni bytostmi s juvenilními rysy – tedy dětmi. Nicméně tento mechanismus funguje i v případě mláďat zvířat a mohl by souviset s lidskou motivací k ochraně zvířat. U lidí lze ovšem vyzorovat i protikladné tendence – udržování si určitého odstupu od zvířat. Jde o vrozenou predispozici ke strachu z určitých živočichů (např. hadi a pavouci). Dle experimentů lidé rychleji detekují jejich přítomnost, patrně kvůli jejich potencionální nebezpečnosti (Amiot & Bastian, 2015).

Vztah ke zvířatům často závisí na jejich druhu – tento fenomén popisuje psychologický koncept **speciesmu**. Dle Caviola (2018) je speciesmus měřitelný stabilní konstrukt, který vykazuje velké interindividuální rozdíly. Má pozitivní korelaci s postoji spojenými se skupinovými stereotypy (rasismus, sexismus, homofobie apod.). Úroveň speciesmu může být rovněž prediktorem prosociálního chování vůči zvířatům a výběru jídla. Etika chování vůči zvířatům je dle autorů ovlivněna přesvědčením o inteligenci a citlivosti daného zvířete.

1.1. Zájmový chov

Zájmovým chovem se rozumí takový chov, kde zvířata neslouží primárně k hospodářským účelům, pouze k zájmové činnosti člověka, nebo jako jeho společník (Masopustová et al., 2009). Zájmovým chovem může tedy být i typ vztahu ke zvířatům, která běžně označujeme jako **domácí mazlíčky**. Foer (2015) poukazuje na fakt, že mít v domácnosti nějaké zvíře je velmi častým jevem. Dle Thomase (1983) je vznik domácích mazlíčků spojen se vznikem střední třídy. Mohlo jít buď o náhražku původního úzkého kontaktu se zvířaty, nebo

o symbol bohatství, jelikož na tato zvířata bylo vynakládáno značné množství finančních prostředků. Přičemž autor existenci takových zvířat považuje za psychologicky zlomový bod. Lidé začali uvažovat o inteligenci jiných živočichů; vytváří se představa, že zvířata mohou mít individuální osobnost, což stojí za zárodkem požadavku na určitá morální pravidla vůči těmto konkrétním zvířatům.

1.2. Chov zvířat jakožto zdroje surovin

V této kapitole se budu zabývat zvířaty v kontextu chovu pro lidstvem využívané zdroje. Majoritně jde o potravinářský průmysl. Existuje velké množství odvětví, která využívají suroviny živočišného původu (od kosmetického, přes oděvní až po farmaceutický), v souvislosti s tématem této práce, která se zabývá karnismem, však za stěžejní považují právě zdroje určené k jídlu. Konkrétně se budu zajímat o ty druhy zvířat, jejichž chovy jsou světově nejpočetnější – tedy skot, prasata, drůbež a ryby. S výjimkou ryb pochází drtivá většina živočišných produktů z tzv. **velkochovů**. Velkochov (také tzv. intenzivní chov) je koncentrovaná živočišná výroba, která není v ekologickém zemědělství povolena (Masopustová et al., 2006). Foer (2015, s. 35) k nim poznamenává, že *„stejně jako pornografii je velkochovy těžké definovat, ale snadné poznat.“* Dle FAO spadající pod OSN projde ročně velkochovy přibližně 60 miliard zvířat. To odpovídá 99 % všech chovaných zvířat.

Velkochovy hospodářských zvířat jsou z hlediska vývoje lidstva poměrně novým trendem spjatým s rozmachem technologií a růstem životní úrovně. V současné době se nicméně pod vlivem stoupajícího zájmu o zdravý životní styl a environmentální problematiku objevuje alternativa. Tzv. ekologické chovy (či biochovy) jsou v podstatě návratem k původnímu systému chovu zvířat před rozšířením velkochovů, přestože motivace se změnila. Ekologické chovy kladou důraz na welfare, vyhýbají se použití škodlivých chemikálií a podléhají kontrolám na základě daných legislativních požadavků. Tyto zvláštní požadavky na welfare se už ovšem netýkají transportu zvířat na jatka, jejich tamějšího ustájení a následné porážky. Tyto aspekty jsou pro všechna zvířata stejné, bez ohledu na způsob chovu (Foer, 2015)

Dle zprávy Ústavu zemědělské ekonomiky a informací za rok 2017 je v Česku podíl ekologicky chovaných zvířat nejvyšší u masného skotu 18 %, u mléčného pouze 1,8 %. V případě nejvíce konzumovaných prasat a drůbeže je biochov pouze minoritní 0,1 a 0,2 %. Vyšší podíl zauímají ekologické chovy ovcí (45,4 %), koz (32,8 %) a koní (24,8 %). Tato

zvířata však nejsou z hlediska běžného konzumenta nijak stěžejní. S ohledem na velikost produkce prasat, drůbeže a mléčného skotu je podíl ekologicky chovaných zvířat skutečně minoritní (Šejnohová, 2018).

Prasata jsou v našich podmínkách velice často konzumovaným zvířetem. Velkochov probíhá v podmínkách, které jsou z pohledu přirozených potřeb zvířat nevyhovující. Zootechnika zahrnuje bolestivé a drastické procedury. Ve výsledku jde o podmínky extrémního stresu, které jim způsobují **neurotické poruchy chování** projevující se např. vzájemným ukusováním ocasů. Jde o jeden z příznaků tzv. **prasečího stresového syndromu** (PSS), který se svým průběhem (stavy ztuhlosti a dušnosti, záchvaty úzkosti, stereotypiemi, sebepoškozováním a vzácně i náhlou smrtí) velmi podobá lidské **posttraumatické stresové poruše** (PTSD). PTSD a PSS jsou do jisté míry geneticky podmíněné, ač k jejich rozvoji dochází až po expozici traumatické události.

Ve Spojených státech bývá ročně poráženo přes devět miliard jedinců ptáků – drůbeže, pro jejich maso nebo jako vysloužilé nosnice z chovu pro vejce. Ptáci bývají chováni ve velkém počtu na relativně malé ploše. Tento nedostatečný životní prostor slepic potlačuje jejich přirozené chování. Rozvíjí se u nich **psychózy a stresové poruchy**, které se projevují vzájemným klováním až kanibalismem. Tomu se předchází umělým zkracováním zobáků při plném vědomí, což často ústí v infekce, tumory nebo neschopnost přijímat potravu. Porážka probíhá za drastických podmínek. Ptáci jsou pověšeni hlavou dolů na stojany a zabíjeni při plném vědomí, přestože jsou deklarovány humánní způsoby porážky. Ptákům se podřezávají hrdla a následně se hází do vařící vody kvůli zbavení peří. Někteří jedinci se tam dostávají ještě živí (Joy, 2010). V ekologických chovech mají ptáci zajištěny své přirozené potřeby, neboť jsou chováni ve venkovních výbězích větší plochy. Mohou se hýbat, popelřit se, případně hřadovat. Takto chovaní ptáci jsou nicméně poráženi totožným způsobem na stejných jatkách jako jedinci z velkochovu (Foer, 2015).

Skot je majoritní druh zvířete, které je pro potravinářský průmysl zdrojem jak masa, tak mléka. Mléko bývá předmětem sporů mezi skupinami lidí, kteří uvažují o utrpení zvířat způsobeném porážkou. Z tohoto pohledu jej někteří lidé považují za přirozeně **cruelty-free**¹, jelikož kvůli nim není nutné zvíře usmrtit. Další skupina lidí (typicky vegani) s tímto

¹ Produkt, při jehož výrobě neutrpěla zvířata žádnou újmu.

tvrzením nesouhlasí. Jejich argumenty shrnuje Joy (2007). Krávy jsou nuceny žít na malém prostoru, někdy s řetězy na krku a ve svých vlastních exkrementech. Jsou jim injekčně podávány růstové hormony kvůli každoročnímu umělému oplodňování. Prakticky neustálá březost a laktace uvádí tělo do silného stresu, který způsobuje lomivost kostí, mastitidu a zánětlivé infekce vemene. Silný emocionální stres také krávy způsobuje odebrání telete několik hodin po porodu. Za normálních okolností má kráva silnou vazbu k teleti a pečuje o něj více než rok. Za normálních okolností se kráva dožívá okolo dvaceti let, v mléčném průmyslu žije čtyři roky, což je způsobeno celkovou únavou organismu, kvůli které je pak kráva poražena. Dle Mitchella (1988) je samotný proces porážky velkým stresem, který provázejí různé hormonální reakce. Soudě podle hadiny hormonů krávy hůře nesou počáteční surovou manipulaci než porážku samotnou.

Přístup k **rybám** se často liší od přístupu k ostatním zvířatům v potravinovém průmyslu. Foer (2015) považuje za klíčový bod v kontextu zacházení s rybami určitý psychický distanc vůči těmto živočichům. Pravděpodobně i kvůli dramaticky odlišnému životnímu prostředí si lidé jen velice obtížně dokáží představit prožívání ryb. Joy (2007) zdůrazňuje, že důležitým faktorem je to, že ryby nevydávají zvuky a jejich chování je celkově velmi odlišné od lidí. Získávání ryb pro potravinářský průmysl hromadným výlovem je prováděno drastickým a bolestivým způsobem. Poranění háčky způsobí to, že ryby vykrvácí nebo se utopí. K vytažení ryb se pak používají tzv. gafy – ostré tyče, které se rybám zabodávají do páteře, hlavy nebo oka (George, 1993). **Rybaření** naopak patří mezi obecně akceptovanou zábavu či sport, takže se s tím lidé na rozdíl od hromadných výlovů osobně setkávají.

1.3. Psychika zvířat

V sedmnáctém století přišel filosof Jeremy Bentham s argumentem, že klíčovou otázkou není, zda jsou určité bytosti schopny uvažovat, ale zda jsou schopny **trpět**. Až do osmdesátých let minulého století lékaři prováděli chirurgické zákroky na dětech bez anestezie nebo tlumení bolesti. Jejich pláč vysvětlovali jako pouhou instinktivní reakci. Brutální zacházení s africkými otroky bylo zdůvodňováno domnělou nižší citlivostí na bolest než u bělochů. Tedy majoritní část lidstva v dějinách často odmítala připustit existenci bolesti u dalších bytostí. Toto se může v současnosti týkat i zvířat (Joy, 2007).

V rámci zkoumání psychické stránky zvířat není možné soustředit se pouze na jejich chování, které je doménou etologie. Přesto může být chování významným faktorem pro

posouzení psychiky zvířat. De Vere a Kuczaj (2016) uvádí, že v současnosti je obecně akceptován názor, že zvířata mají **emocionální systém**, otázkou však zůstává, jakou má konkrétní stavbu. Ve skutečnosti neexistuje žádná metoda, jak popsat subjektivní prožívání zvířat, potažmo jak je srovnat s prožíváním lidí. Nicméně podobnost mozkových struktur, biochemických reakcí a chování vede k předpokladu, že určité psychické obsahy a procesy mohou lidé a zvířata sdílet. Autoři článku nicméně dodávají, že i kdyby emoce zvířat nebyly těm lidským podobné vůbec, nedělá je to o nic méně relevantní.

Vnímání emocí zvířat je závislé na **subjektivním přesvědčení** daného člověka o existenci takových emocí. Výzkum provedený pomocí fMRI při snaze odečíst emoci z výrazu jiného člověka, primáta nebo psa ukázal, že dešifrování emocí ve všech případech aktivuje prefrontální a temporální kortex a stupeň podobnosti závisel právě na postoji dané osoby. Autoři studie tvrdí, že existencí emocí u zvířat si můžeme být zhruba tak jistí jako existencí emocí u jiných lidí (Spunt et al., 2017).

V předchozí kapitole jsem zmiňovala jev způsobující, že lidé se příliš nezaobírají možnou bolestí ryb. Studie, která se zabývala stresem u ryb v podmínkách chovů, však zjistila, že systém **nociceptorů** ryb, potažmo neuronální mechanismus detekce poškození tkání, má obdobnou podstatu jako u ptáků nebo savců. Fyziologická stresová reakce je rovněž prakticky totožná u všech obratlovců. Ryby tedy dle autorů mohou zažívat negativní stavy jako bolest, akutní a chronický stres. Studie rovněž připouští, že běžný chov ryb je na takové situace poměrně bohatý (Braithwaite & Ebbesson, 2014).

Důležitost dobrého pochopení jak kognice, tak emocí zvířat zdůrazňují Boisy a Lee (2014). Popisují obousměrný vztah mezi poznávacími a afektivními procesy. Zabývají se otázkou, jak zvířata vnímají své okolí, jakými emocemi na podněty bezprostředně reagují a jaké dlouhodobé stavy tyto emoce vyvolávají. Domnívají se, že právě znalost těchto mechanismů může pomoci u zvířat úmyslně navodit kladné emoce, což může znamenat významný posun ve **welfare**².

² Pohoda zvířat, stav naplnění potřeb do takové míry, že zvíře žije v souladu s prostředím a je zdravé.

1.4. Empatie

„Cítím vaši bolest.“ Bill Clinton

Empatie se běžně chápe jako lidské **vcítění se** do afektivního prožívání jiných živých bytostí, většinou ostatních lidí. Toto vcítění se může projevit modifikací chování dané osoby. Výrost a Slaměník (2008) považují empatii za motivující prvek **prosociálního** chování. Vysvětlují to tím, že empatický jedinec je schopen si takto navodit emoční prožívání v podstatě identické s objektem, a to včetně vegetativní aktivace. Pokud se takto na jedince přenáší subjektivně nepříjemný stav – bolest, strach, úzkost, jedná prosociálně také kvůli jeho snížení. Výrost a Slaměník k tomu poznamenávají, že empatie má jak prosociální, tak egoistickou složku.

Podstatou empatie je sdílení emocí (Kasperbauer, 2014). Této fenomén je možné označit také jako **zprostředkované emoce**, emoční transfer nebo afektivní rezonance. Tento proces probíhá automaticky a mimo vědomí člověka. Kromě toho Watanabe (2011) hovoří o tzv. **reversní empatii**, přičemž se opírá o experiment provedený na myších. Podstata reversní empatie tkví v tom, že přítomnost dalších stejně trpících jedinců snižuje hladinu stresu prožívaného subjektem. Naopak v případě, kdy přihlížející nejsou bolesti vystaveni, míra stresu oproti utrpení o samotě u probanda významně stoupá – v tomto případě také dochází k nadprodukci kortizolu.

Antropolog De Waal (in Praszquier, 2016) je přesvědčen, že empatie, jak ji známe, se vyskytuje běžně také u jiných živočišných druhů – souvisí s mateřskou potřebou citlivě předvídat potřeby někoho jiného, protože tato strategie se ukázala jako reprodukčně úspěšnější. Primitivní formu empatie nazývá de Waal tzv. **emoční nákazou**, kterou popisuje tak, že jedinec je v podstatě infikován cizími emocemi nebo chování.

Alford (2014) zdůrazňuje důležitost faktu, že lidé nemusejí záměrně uvažovat o jednání jiných osob, aby jim porozuměli. **Zrcadlové neurony** podávají nevědomé informace, které na neurální úrovni spouští ten samý proces, jaký pozorujeme. Tento poznatek jej vede k závěru, že pro empatii není potřeba vyvážet **teorii mysli**.

Pro vznik empatické reakce také není rozhodující, zda je onen trpící objekt vůbec reálný. Lidé empaticky reagují i na pouhé záznamy emocí jiných lidí, zejména vizuální (ať už fotografie nebo videozáznamy). Tento fenomén byl zkoumán především v souvislosti se zobrazenou bolestí (Schott, 2015).

Empatie je obvykle chápána jako jakýsi potenciální spouštěcí mechanismus prosociálního až altruistického chování (např. Výrost & Slaměník, 2008), nicméně existují

rovněž názory opačné. Jako příklad uvádím kritickou polemiku o empatii prof. Blooma (2017). Odmítá automatickou kauzalitu mezi empatií a odpovídajícím prosociálním jednáním. Hovoří o tom, že může dojít ke vcítění do jiné osoby, aniž by to podnítilo jakoukoli změnu chování, či naopak lze pomoci někomu bez porozumění jeho pocitům. Připouští také možnost, že sdílení emočního stavu může prosociální chování dokonce odklonit. Někteří lidé, pokud se ocitnou v tzv. **zprostředkovaném distresu**, mají tendenci ze situace spíše odejít a potlačit tyto emoce než se pokusit pomoci odvrátit onen diskomfort oběti.

1.4.1. Empatie vůči zvířatům

Empatie se ovšem nevztahuje jen na lidi. Existuje také vůči zvířatům. Studie provedená na studentech veterinárního lékařství (Calderón-Amor et al., 2017) prokázala slabou pozitivní korelaci mezi empatií k lidem a ke zvířatům. Zmíněná studie rovněž potvrdila signifikantně vyšší empatii vůči zvířatům u žen než u mužů. Obecně se předpokládá, že u žen je tato vlastnost více akcentovaná, což se obvykle zdůvodňuje z perspektivy **evoluční psychologie** (Ridley, 2007). Autoři studie na veterinárních medicích tvrdí, že ženy také vykazují pozitivnější postoje ke zvířatům, odmítají krutost vůči zvířatům a jejich zneužívání a také ve větší míře připouštějí podobnost lidské a zvířecí psychiky. Nabízejí evoluční vysvětlení, že vzhledem k péči o domácí zvířata se u nich vyvinula větší citlivost než u mužů, kteří se zabývali lovem. Ze stejné studie také vychází závěry, že míra empatie souvisí i se způsobem stravování. Vyšší míru empatie vykazují **vegetariáni a vegani** oproti lidem s konvenčním jídelníčkem. Zajímavé je, že toto zjištění se týká primárně empatie vůči lidem (Calderón-Amor et al., 2017).

Melanie Joy (2010) hovoří o úzké souvislosti mezi identifikací a empatií. **Identifikace** je kognitivní proces, který ovlivňuje emocionální procesy. Čím více se lidé se zvířaty identifikují, tím více empatie k nim cítí. Tato úměra se nazývá **princip podobnosti** – lidé jsou více empatičtí k někomu, kdo jim připadá podobný jim samotným. To je také důvod, proč se lidé lépe vcítují do savců než např. do ryb. V kontextu karnismu³ této

³ Skrytý ideologický systém založený na tom, že umožňuje lidem mít přátelskou vazbu ke zvířatům a zároveň je usmrcovat a jíst jejich maso

identifikaci s jedlými zvířaty zabraňuje tzv. **kognitivní trio**. Míra pocíťované empatie k danému zvířeti souvisí s tím, jak velké znechucení lidé cítí při představě jejich konzumace. Existuje samozřejmě také opačná příčina **znechucení**. Jde o zvířata, která lidem připadají nechutná, i když jsou naživu (hadi nebo hmyz), či jsou považována za špinavá (krysy nebo potkani). To, že znechucení vychází z identifikace a empatie vysvětluje výzkumná zjištění, že téměř všechny objekty, které lidé považují za nechutné, jsou živočišného původu. Haid (1997) ve své studii zahrnul mezi sedm významných činitelů znechucení jídlo, zvířata, tělní výměšky, sexuální deviace, násilné narušení těl živých bytostí, znečištění těla a kontakt se smrtí.

1.4.2. Systém zrcadlových neuronů (MNS)

V kontextu neurověd jsou právě zrcadlové neurony tou mozkovou strukturou, které je připisováno postavení biologického základu empatického vztahování se k někomu dalšímu, potažmo schopnosti imitace.

Systém zrcadlových neuronů (MNS) je mozková struktura aktivovaná činností jedince nebo pozorováním chování někoho jiného. Tento systém je lokalizován jednak v premotorické oblasti frontálního laloku, jednak v zadní části parietálního laloku. Zrcadlové neurony byly objeveny nejprve u makaků, později u člověka a dalších primátů. MNS zahrnuje oblasti, které zpracovávají vizuální, auditivní i senzomotorické informace. Původně měli neurovědci za to, že funkcí MNS je **motorická imitace** či **odhadování záměru** jiného individua. V současné době se přiklání k závěru, že se významnou měrou podílí také na **sociálních interakcích** typu empatie, sdílené emoce nebo teorie mysli. Existují také poznatky naznačující, že porucha právě těchto zrcadlových neuronů souvisí s psychiatrickými syndromy typu PAS. Zrcadlové neurony, potažmo jimi zprostředkovaná imitace, jsou rovněž podstatné pro učení se a používání jazyka. Předpokládá se také, že MNS byl jakýmsi prekursorem vyšší kognice a sociálního chování ve smyslu typickém pro lidi. Ze srovnání schopnosti poznat sám sebe v zrcadle u slonů a delfínů vyplynulo, že i u ostatních savců s vyšší nervovou činností se konvergentně vyvinuly podobné funkce, jako mají MNS u primátů, přestože – vlivem poměrně časně separace vývojových větví – na jiném neurálním základu. Novější **epigenetický** pohled přestává pohlížet na MNS jako na výsledek prostého asociativního učení nebo přirozeného výběru, ale připouští, že jeho funkce je řízena složitou epigenetickou regulací (Hyeonjin, 2018).

1.4.3. Empatie vůči cizímu stresu a bolesti

Biologické teorie empatie předpokládají, že procesy probíhající při přihlížení bolesti jiné osoby jsou do jisté míry totožné s procesy prožíváním vlastní bolesti. Mischkowski (2016) se zabýval empatií z **neurochemického** pohledu, a pokusil se tuto totožnost ověřit za pomoci chemického ovlivnění bolesti. Principem studie bylo to, zda běžný typ analgetika na bázi paracetamolu dokáže snížit empatii vůči bolesti. Výsledkem bylo, že paracetamol skutečně částečně blokuje empatickou odpověď na bolest druhých lidí. Toto zjištění zapadá do současné představy o neurochemické podstatě empatie. Autor se dále zamýšlí nad možným negativním vlivem tohoto snížení prosociálního chování na společnost, jelikož užívání analgetik je velmi rozšířeno.

Z biologického hlediska je empatie také ovlivněna systémem působení **oxytocinu**. Fenotyp receptoru na oxytocin je polymorfní díky rozdílnému projevu alely A a alely G. Ze srovnání všech variant genotypů vyplynulo, že homozygot AA či heterozygot AG v porovnání s homozygotem GG vykazují slabší schopnost empatie a psychofyziologické dispozice k vyšší reaktivitě na stres (Rodrigues, 2009).

Reakcemi na bolest jiných lidí se zabývala neurobiologická studie autorů Sadeghiyeh, Khorrami & Hatami (2017). Konkrétně šlo o **vliv genderu** na senzomotorickou empatii vůči bolesti. Somatické projevy empatie sledovali pomocí transkraniální magnetické stimulace. Jako podněty použili záběry osob (muže, ženy a dítěte), kterým zabodávali jehlu do paže. Jejich výsledky naznačují, že nezáleží na tom, zda je trpícím modelem muž, žena nebo dítě, nicméně mezi subjekty vykazují ženy signifikantně vyšší projevy empatie než muži. Dle senzomotorické odpovědi došli autoři k závěru, že ženy se lépe vcítují do bolesti jiných lidí a také na ni rychleji reagují.

Některá zjištění naznačují, že **akutní stres** zvyšuje u lidí prosociální chování. Empatie pak může být oním funkčním mechanismem. Z pozorování za pomoci fMRI vyplývá, že stres způsobuje aktivaci mozkových center, které souvisí se sdílenou bolestí druhých lidí – přední části insuly, prefrontální kortex nebo přední část gyru cynguli. Aktivace těchto center sice zvyšuje pohotovost k prosociálnímu chování, ovšem za cenu zhoršení kognitivních schopností a reálného hodnocení situace. Stres tedy ovlivňuje empatii, ale to, jakým směrem se tak děje, závisí na kontextu (Tomova et al., 2017).

Oproti tomu lze empatii vnějšími faktory také utlumit. Podle výsledku experimentu s ovlivněním citlivosti na bolest jiné osoby, je možné předpokládat, že tímto faktorem může být pouhé těkání myšlenek. Autoři této studie potvrdili, že nesoustředěnost probanda vedla

k signifikantně nižší citlivosti na podněty způsobující bolest jiné osobě. Tento vliv byl pozorován jak na psychofyziologické úrovni, tak na úrovni chování. Autoři uvádí, že roztržitost přímo moduluje kortikální procesy, které jsou ve výsledku zodpovědné za empatii vůči další osobě (Kam, 2014).

2. Lidská agrese a násilné chování

„Příroda je krutá. Tak proč bychom nebyli my?“ Adolf Hitler

Násilné chování můžeme v živočišné říši pozorovat téměř neustále. **Agrese** je ostatně funkčním mechanismem nepostradatelným pro život patrně všech zvířat. Nechybí ani lidem a příbuzným lidoopům. Násilí jednoznačně patří do repertoáru lidského chování. Vzhledem k obrovskému měřítku, v jakém se vyskytuje, je zcela evidentní, že musí být nějakým způsobem výhodné pro přežití a reprodukci, nebo těmto základním cílům alespoň nepřekážet.

Vyšší míra agrese je tradičně přisuzována **mužům** (například mají na svědomí statisticky mnohem vyšší počet vražd). Tento fakt bývá připisován jejich reprodukční strategii odlišné od té ženské, případně vlivu testosteronu. Četnost násilného chování je rovněž závislá na odhadované délce života, potažmo na situaci. Je-li nízká, stávají se výhodnějšími tzv. **krátkodobé strategie**, tedy ty násilnější (vražda, znásilnění apod.). Příkladem může být chování vojáků v dobytých územích za situace, kdy si nemohou být jisti, jak dlouho přežijí. (Zrzavý, 2004).

Z hlediska motivace lze agresi dělit na **hostilní**, která je vedena přímo agresivním impulzem a jejím účelem je vybití této incentive, a na **instrumentální**, která je prostředkem dosažení jiného cíle. Obě z nich lze nalézt i u jiných živočichů. Naopak specificky lidským typem násilí jsou **války**. Moderní pohled na válku odmítá vysvětlení pouze pomocí geneticky daných instinktivních mechanismů. Jedná se spíše o posun od emočně řízené agrese kontaktního způsobu boje k současnému technologickému válčení, které má základ v kognitivních procesech. Vzhledem k obrovské vzdálenosti od naprosto neznámého nepřítele nemůže být násilí motivováno hněvem, ale je řízeno racionálně (Feshbach, 1990). Matt Ridley (2007) ve své teorii Červené královny zmiňuje mechanismy sloužící k **regulaci agrese**, které brání tomu, aby se druh sám navzájem vyhladil. Vysvětluje, že čím nebezpečnějšími zbraněmi (drápy, zuby, jed, elektrina apod.) druh disponuje, tím silnější musí být psychologické mechanismy, které agresi udržují v bezpečných mezích. Opravdu nebezpečná zvířata jsou tedy ve výsledku mnohem méně agresivní než ta neškodná, kam by teoreticky spadal i člověk. Jelikož svou tělesnou stavbou není právě obávaný predátor, je inhibice agrese poměrně nízká. S nástupem technologií však člověk disponuje ničivějšími zbraněmi než jakýkoli jiný druh, ale jeho psychika je pořád stejná. Ridley to považuje za důvod extrémních dopadů násilného chování člověka.

Intradruhovou agresi lze ovšem chápat v mezích evoluční psychologie jako adaptivní. Zrzavý (2004) se podrobně zabýval **homicidou**, jakožto extrémním případem lidské agrese, z evolučně psychologického pohledu. Tvrdí, že v určitých situacích může být zabití jiného člověka výhodné pro předání genů do dalších generací. Poněkud překvapivě mezi tyto výhodné počiny řadí i vraždy v rámci pokrevně příbuzných. Jde například o zabití slabého potomka (tedy získání možnosti zplodit lepšího) nebo rodiče v post-produktivním věku, který odčerpává zdroje využitelné pro vlastní děti (přenašeče genů do budoucna). Součástí lidských forem agrese jsou také určité formy násilí, které lidé používají pro vlastní zábavu - např. **lov**. Studie ukazuje, že ačkoli jde o poměrně razantní násilí vůči zvířatům, tento nárůst se týká pouze „lovné zvěře“ a s chováním k ostatním zvířatům nebo lidem nesouvisí. Zajímavé ale je, že s poškozováním věcí koreluje (Flynn, 2002).

Na druhou stranu je ale očividné, že lidé zároveň mají odpor k určitému stupni a formě násilí, kterého se odmítají účastnit nebo být jeho svědky. Martha Stout (2005) popisuje studie zabývající se lidskou přirozenou **averzí k zabíjení**. Vycházejí ze statistik pořízených během napoleonských válek, americké občanské války a světových válek. Oproti možnostem (zhodnocených na základě schopností vojáků, prostorové blízkosti nepřítelů a kapacity zbraní) je míra skutečně zabitých lidí mnohem nižší. Stout vyčíslila, že by mohlo dojít ke stovkám zabití za minutu. Reálná čísla se pohybovala mezi jedním a dvěma zabitími. Dle Joy (2010) tyto studie ukazují, že k tomu, aby se vojáci aktivně účastnili násilí a usmrtili jiného člověka, musí dostatečně znecitlivět vůči zabíjení, tedy necítit se zodpovědní za své konání.

2.1. Násilné ideologie

„Smrt řeší všechny problémy. Kde není člověk, není ani problém.“ Josef Stalin

Násilné ideologie jsou společenské systémy, které legitimizují a legalizují násilí, které obvykle slouží k dosažení cíle dané ideologie. Ideologie jako takové provázejí lidstvo patrně po celou dobu existence civilizace, ale jsou tak označovány teprve od osmnáctého století. Tehdy vznikaly jako alternativa k náboženství, přičemž měly mít na lidi podobný dopad. Obrovský rozmach násilné ideologie zaznamenaly ve dvacátém století, kdy přerostly v tzv. sociální inženýrství a zapříčinily smrt milionů lidí. Bezprecedentní dosah násilí dvacátého století způsobil mnohé změny v lidské společnosti. (Hovorun, 2016).

Není-li ideologie lidem dána už přímo výchovou a socializací, je třeba je k ní nějak přivést. Tento proces se nazývá **radikalizace**. Je definována jako postupné zapojení do

aktivit, které lze (z úhlu pohledu mimo ideologii) považovat za porušení sociálních norem. Zde je důležitý také stupeň radikalizace – identifikace s pro-násilnými postoji je na nižší úrovni než aktivní násilná činnost. Radikalizace je zajímavá v tom, že postupně mizí prvotní instrumentální motivace a daná osoba v násilí pokračuje, ačkoli už z něj pro ni neplyne žádný zisk (Kruglanski et al., 2014).

Násilné ideologie používají vlastní terminologii, která sice vypadá jako podpora lidí, ale ve skutečnosti funguje jako udržovací mechanismus systému. Tyto ideologie jsou z principu nedemokratické – využívají klamy, tajemství, koncentraci moci a donucovací prostředky. Jejich **propaganda** jde za hranice běžného rozsahu lži. Nesnaží se lidem nalhat něco, co se jich netýká, vnucuje jim svou pravdu o nich samotných (např. hodnoty, které by lidem původně vůbec nebyly vlastní). Klíčovým bodem propagandy je uvalení tabu na násilí produkované ideologií. Zkrátka se o něm nemluví (Roviello, 2007).

Milgramův slavný experiment ukázal, že **poslušnost vůči autoritě** má za jistých okolností přednost před vlastním souhlasem s daným jednáním. Tento výsledek je dáván do souvislosti s historickými událostmi typu válek nebo genocid. Násilí takových rozměrů se lidé tehdy dopustili rovněž proto, že uposlechli příkazů autorit. Milgram byl přesvědčen, že lidé jednají i proti svému přesvědčení, pokud příkaz dává osoba, kterou považují za legitimní autoritu, a nepovažují se za zodpovědné za takové činy. Když se lidé naučí poslouchat vnější autority místo vlastní vůle, mají vysokou tendenci následovat příkazy institucí, které udržují **status quo** (Staub, 2014).

Status quo, který násilná ideologie udržuje při životě je obvykle jasně definovaný. Včetně míry a způsobu násilí, která je ještě akceptována. Zrzavý (2004) zmiňuje německé vyhlazovací tábory, kde byla zcela běžná genocida obrovských rozměrů, nicméně individuální vraždu velitelé trestali. Zároveň ukazuje, že jen velmi málo nacistů odmítlo účast na genocidě (přestože za to nebyli výrazněji perzekuováni) a většina se poměrně angažovaně zapojila do vyhlazování. Vzhledem k duševní normalitě většiny těchto osob se dá říci, že i psychicky zdraví lidé jsou potenciální vrazi.

Schmidt (2004) tvrdí, že násilí, které lidé páchají nemusí mít až tolik společného s ideologií v jejímž jménu k násilí dochází, ale může být vyjádřením intrapsychických obsahů. Ideologie je schopná svým vlivem zasáhnout do běžné kooperace id, ega a superega. Tyto subsystemy se pak mohou chovat nestandardním způsobem. Násilné ideologie se snaží narušit individualitu osobnosti a podporují vznik falešného self. Zároveň si budují systém obranných mechanismů – popření reality, identifikace s agresorem, izolace apod.

Joy (2010) říká, že ty nejúspěšnější ideologie jsou v podstatě neviditelné. Jako příklad uvádí například **patriarchální** ideologii, která dává vyšší hodnotu maskulinním charakteristikám (asertivita, soutěživost, nezávislost), které vedou k sociálnímu a finančnímu úspěchu. Přesto o těchto vlastnostech obvykle lidé neuvažují jako o maskulinních, pouze považují např. racionální reakci za lepší než emocionální apod. Patriarchát ovšem jako ideologie existoval i před tím, že jej takto feministické hnutí pojmenovalo a Joy zde vidí paralelu právě s karnismem. **Vegetariánství** pojmenováno již bylo, protože rozpoznat ideologii je snazší, pokud je tento životní styl minoritní a pokud sama sebe nějak označí. Pro neviditelnost ideologie je klíčové zůstat nepojmenována. „*Když ji neumíme pojmenovat, nemůžeme o ní mluvit; a když o ní nemůžeme mluvit, neptáme se.*“ (Joy, 2010, 32).

2.2. Reakce na násilí

„*Inteligentní lidé se snaží problémy řešit, geniální se je snaží nedělat.*“ *Albert Einstein*
Následující zdroje ukazují, že násilí často zanechává na lidech následky psychického rázu – ať už jej sami páchají, nebo jsou jeho svědkem nebo obětí.

2.2.1. PTSD

Z výzkumu neurální aktivity pacientů s PTSD vyplynulo, že zde existuje významný vliv na schopnost vcítění se do dalších objektů. Byla prokázána **disociace** mezi kognitivní a afektivní složkou empatie. V kognitivní části se pacienti s poruchou neliší od kontrolní skupiny, nicméně **emoční empatie** je oproti zdravým lidem zhoršená (Mazza et al., 2015). Míra násilí, kterou idea karnismu umožňuje, je natolik rozsáhlá, že většina lidí odmítá být jeho svědkem. Melania Joy (2007) uvádí, že pracovala s mnoha vegetariány, kteří trpěli posttraumatickou stresovou poruchou (včetně vtíravých myšlenek, nespavosti, nočních můr nebo flashbacků) poté, co byli dlouhodobě vystaveni procesu porážky.

2.2.1. Sekundární PTSD

Kromě posttraumatické stresové poruchy bývá popisována také její **sekundární forma** (např. Fihley, 1995). Vzniká poněkud odlišně než PTSD. Jde o situaci, kdy postižený není extrémně ohrožující situaci vystaven přímo, žádné nebezpečí mu tedy nehrozí. Sekundární PTSD je produktem empatie vůči cizímu stresu a bolesti. Může jít o videozáznamy nebo jinou formu svědectví příslušné krajní události, která je příliš závažná i pro psychiku

pouhých přihlížejících. I přes jinou příčinu mají sekundární PTSD a PTSD velmi podobné symptomy – neodbytné myšlenky, poruchy spánku, depresivní ladění, případně i flashbaky. Jak uvádí Kováčová (2018), v současné době může být sekundární PTSD spojováno mimo jiné se špatným zacházením se zvířaty. Například Joy (2010) také poukazuje na fakt, že lidé **nepřímo** vystaveni násilí na zvířatech – například prostřednictvím videí nebo dokumentárních filmů, mohou touto poruchou trpět. Dodává, že významným přitěžujícím faktorem může být určitý pocit bezmoci. Vzhledem právě k empatickému vztahování ke zvířatům a silné emoční reakci na jejich utrpení, je přirozenou potřebou tomuto násilí zabránit. Což v podobných situacích není reálně možné.

2.2.2. Psychické znečitlivění

Lidé ve skutečnosti vědí, jakým způsobem masný průmysl funguje, ale raději volí **nevědomost**. Sice ví, že maso pochází ze zvířat, ale raději si jej s nimi nespojují. Násilné ideologie jsou vytvořeny tak, že je nutné na jedné straně znát nepříjemnou pravdu a na druhé straně o ní nevědět. Tento fenomén Joy (2003) nazývá **knowing without knowing**⁴. Pro takové ideologie je také typická implicitní dohoda mezi výrobcí a spotřebiteli, aby nepříjemná fakta neviděli. Živočišný průmysl vynakládá dost energie, aby skutečnost zkreslil, nicméně díky přístupu spotřebitelů to nemají až tak těžké. Jako příklad Joy uvádí to, že lidé věří tvrzení výrobců, že miliony zvířat žijí venku na hezkých farmách, jakkoli nelogické to je. Dodává, že ve skutečnosti lidé realitu znát nechtějí. Mechanismus psychického otupění zmírňuje negativní emoce spojené utrpením někoho jiného. Je potřeba nejprve pomocí stereotypů odlišit tuto bytost od sebe samého, aby bylo možné jí nepřiznat schopnost myslet a cítit. To pomáhá jejich utrpení devalvovat (Veilleux, 2014).

Slovic (2007) se zabýval vztahem mezi počtem obětí traumatické situace a reakcí svědků na jejich utrpení. Čím bylo obětí více, tím méně se o ně svědkové starali. Toto „rozmazané“ vnímání se údajně objevuje již od dvou obětí. Tento fenomén funguje v souladu s **Weberovým zákonem** vnímání. Tedy počet obětí a ztráta citlivosti přihlížejících spolu úzce souvisejí. To znamená, že jedna oběť (ať už člověk nebo jiná bytost) vzbudí soucit přihlížejících spíše než skupina takových obětí. Lidé běžně žijí ve světě, který

⁴ Nevědomá vědomost

je plný násilí, smrti, nemocí a válek. Přestože obvykle cítí smutek nad utrpením někoho jiného, vnímat tyto emoce v tak obrovském měřítku přesahuje lidské psychické možnosti. Emoční lhostejnost vůči utrpení, které je od nás příliš vzdálené, spolu s určitou formou egocentrismu, je efektivním obranným mechanismem, nutným zejména v současné době digitálních médií. Bylo zjištěno (Slovic, 2007), že prezentace utrpení v podobě statistických údajů (např. dva tisíce mrtvých) významně snižuje pravděpodobnost empatické reakce. Kromě toho se morbidní informace o skutečně brutálním násilí natolik vymykají přímým zkušenostem běžného člověka, že je pro něj těžké je akceptovat jako realitu.

Obecně vzato lidé špatně snáší pohled na utrpení zvířat, kvůli přirozenému soucitu s cítícími bytostmi. I lidé, kteří by nebyli ostatními označeni jako milovníci zvířat, nechtějí, aby kvůli nim někdo trpěl – ať už lidé nebo zvířata – zejména pokud trpí zbytečně. Proto násilné ideologie používají sadu obran, které lidem umožňují podílet se na nehumánních praktikách, aniž by si to uvědomili. Jednou z těchto obran systému je jeho **neviditelnost**, a to nejen v psychologickém smyslu. Násilí je fyzicky skryté mimo veřejnou kontrolu. Přestože jsou ročně zabity miliardy zvířat⁵, běžný konzument se nikdy nesetkal ani s částí takového procesu. Ani k místům, odkud maso, které konzumují, pochází, nemají přístup. Výjimku tvoří zaměstnanci takového procesu. Práce na jatkách je velmi psychicky zatěžující. Takoví lidé tráví hodiny v prostředí prosyceném stresem a plným smrti. Dle Joy během dne usmrtí např. až pětadvacet tisíc kuřat denně. Je možné, že dlouhodobé vystavení takové míře násilí, může vyústit v psychické poruchy (někdy i sklony k sadismu), nicméně se nedá tvrdit, že takové poruchy jsou apriorním důvodem, proč si daný člověk zvolí práci založenou na zabíjení. Na začátku tyto lidé ani nejsou nějak zvýšeně otrlí, ale postupně ztrácí citlivost na násilí díky jeho neustálé přítomnosti. Tento obranný mechanismus Joy označuje jako **rutinizaci**. I přes postupné znecitlivění narůstá jejich psychický distres. Zkušenosti s válečnými veterány dokazují, jak hluboký vliv na psychiku má vystavení násilí, zejména je-li člověk jako přímým účastníkem. U pracovníků jatek byl vlivem traumatizace zaznamenán vyšší výskyt agrese vůči lidem i zvířatům a také kompenzace distresu návykovými látkami.

⁵ Cca 60 mld. (Foer, 2015)

Foer (2015) dodává, že se u některých z těchto lidí vyskytuje chování odpovídající skutečnému **sadismu**. Odkazuje výsledky vyšetřování organizace PETA. Někteří pracovníci velkochovu prasat zvířata denně bijí kovovými tyčemi včetně březích samic, zabodávají jim tyče do konečníků nebo vagin, rdousí je nebo o ně tápají cigarety. Vedoucí pracovníci o těchto nepovolených praktikách zpravidla vědí, nicméně k soudnímu stíhání nedochází. Eisnitz (2006) zase poukazuje na naprostou lhostejnost zaměstnanců vůči svému násilí k selatům, která nerostou dostatečně rychle. Takové mládě člověk uchopí za zadní nohy a rozbije mu hlavu o betonovou podlahu. Denně to udělá až sto dvacetkrát a nazývají to eutanázií. Sadismus u lidí jejichž běžná práce spočívá v neustálém zabíjení představuje provedení jatek skutečný problém. Také má nepříznivý vliv na subjektivní prožívání takových lidí. Uvádí svědectví muže, který popisuje poruchy nálady, spánku a záchvaty vzteku, které si následně vyléval na dětech.

Eisnitz (2006) ve své knize Játka předkládá rozhovory s dalšími zaměstnanci, kteří zvířata neuvěřitelně krutě týrali. Omlouvali to neschopností snášet tlak a stres. Pociťovali vůči zvířatům silnou nenávist a touhu jim ublížit. Záměrně je mučili natolik příšernými způsoby, že Eisnitz považuje sadismus je jediné logické vysvětlení. Samy takto provinilé osoby přiznávají vědomou motivaci působit zvířatům co největší bolest. Jeden z nich popisoval, že při takové práci člověk přichází o veškerý cit ke zvířatům.

Foer (2015) dodává, že právě model velkochovů je tím, co chovatelům brání chovat se lidsky a cítit ke zvířatům jakýkoli soucit. Za nějakou dobu už ani nejsou schopni si uvědomit, jak moc zvířata trpí.

3. Lidské alimentární chování

„Žádná láska není tak opravdová jako láska k jídlu.“ George Shaw

Přijímání **potravy** je jednou ze základních podmínek přežití člověka. Jedná se o natolik významnou složku života, že prostupuje všemi rovinami lidské existence. Na biologické úrovni je potrava zdrojem energie, ovlivňuje psychiku člověka, je důležitou součástí sociální interakce a kultury obecně a za jistých okolností se stává také nositelem spirituálního významu. V této kapitole bude potravní chování popsáno po stránce biologické – začlenění člověka do systematiky organismů dle způsobu výživy a základního popisu fyziologie výživy člověka. Dále se budu věnovat psychologii potravního chování, jak obecně, tak v rámci individuálních specifíků. Probrána bude také vztah potravního chování a kultury.

V současné době jediný žijící druh člověka je **člověk moudrý** (*homo sapiens*). Taxonomicky spadá do třídy primátů a čeledi *hominidae*. Tento druh člověka bývá také označován jako anatomicky moderní člověk (AMH) a jeho vznik se datuje do doby před 150 000 lety. Za místo původu je považována Afrika a Blízký východ. Teprve později došlo k migraci a osídlení dalších oblastí (Vančata, 2016). Všechny živé organismy můžeme členit do kategorií na základě způsobu získávání energie nutné k životu. Třída živočichů, do které se člověk řadí, patří mezi tzv. chemo-organo-heterotrofy. Tedy takové, kteří organické látky nutné pro vlastní stavbu i jako zdroj energie musí přijímat. Z hlediska potravních vztahů mezi organismy se člověk řadí mezi tzv. **konzumenty II. řádu** a z hlediska palety přijímané potravy mezi **omnivory** (všežravce). Celkový systém potravních vztahů se nazývá potravní pyramida a vyjadřuje koloběh energie v ekosystému (Campbell & Reece, 2006).

Přijímání potravy je řízeno motivací. Atkinsonon (2003) **motivaci** definuje jako stav, který iniciuje a usměrňuje chování a který člověk pociťuje jako vědomé přání. Nakonečný (2011) rozlišuje jednak tzv. vzorec chování – tedy způsob chování vázaný na určitou situaci, který je dán učením, a cíl chování – tedy jeho psychologický důvod, který určuje právě systém motivace. Dle Plhákové (2003) je popis motivace cestou, jak vysvětlit příčiny lidského chování. Motivaci popisuje jako souhrn všech intrapsychických dynamických sil, které aktivizují nebo mění lidské chování s cílem změny současné nevyhovující situace, tedy vyhnoutí se něčemu, nebo naopak získání něčeho, co jedinec považuje za pozitivní.

Atkinson (2003) uvádí dva typy teorií, které se snaží vysvětlit příčiny lidského chování. Pudové teorie považují za klíčové vnitřní faktory, které jsou přímým vyjádřením fyziologických potřeb. Incentivní teorie jsou založeny na vlivu vnějších faktorů – motivů. **Motiv** je jedincův psychologický důvod, který určuje cíl jeho chování (Nakonečný, 2011).

Plháková (2003) rozlišuje motivy intrapsychické a motivy vnější, které označuje jako pobídky (incentivy).

Motivace má svůj původ ve fyziologických stavech organismu, neméně významná je ovšem také její kulturní a sociální modifikace. Síla motivů může být různá. Jeho intenzita je právě tím, co určuje, zda a do jaké míry se skutečně promítne do výsledného chování. Motivace má také úzký vztah k emocím, spolu tvoří tzv. **motivačně-emocionální systém** (Plháková, 2003). **Incentivy** jsou také spojeny s příjemnými pocity nebo naopak s redukcí pocitů nepříjemných. Obecně motivaci provází afekt – tedy emočně zabarvený stav (Atkinson, 2003). Funkcí motivace je iniciovat chování, které vede k dosažení žádoucího stavu. Je tedy způsobem, jak jedince přivést k subjektivně účelnému chování. Vzhledem k tomu, že motivace může být také nevědomá, je však dost dobře možné, že jedinec nezná skutečné důvody svého jednání. Z části to může být proto, že je původní tendence potlačena jako nevhodná (Nakonečný, 2011).

Plháková (2003) dělí motivy na několik skupin. **Sebezáchovné**, které vychází z biologicky založených pudů; mají za cíl udržet na živu jedince, případně druh jako celek. Sebezáchovné motivy jsou tedy mentální reprezentací organických deficitů. K přežití jedince vede především hlad, žízeň či potřeba kyslíku. Zachování druhu napomáhají motivy sexuální a rodičovské. Dalšími skupinami jsou stimulační, sociální a individuální motivy.

3.1. Kulturní modifikace alimentárního chování a potravní tabu

Lidé jsou tedy všežraví primáti, kteří mají oproti jiným příbuzným druhům nebývale širokou paletu potravních preferencí. Ovšem to, jak velké množství druhů potravy jsou schopni jíst, ještě neznamená, že tak skutečně činí. Pomineme-li individuální preference určitých jídel, nelze si nevšimnout, jak odlišné je alimentární chování napříč různými kulturami. Joy (2010) uvádí, že jídlo není jen nutnou obživou má také značný **symbolický význam**, zejména pak jídlo živočišné, a tento význam samozřejmě ovlivňuje jídelní preference. Příkladem může být kaviár, který lidé vyhledávají jako symbol prestiže.

Zajímavým aspektem kulturních odlišností v alimentárním chování jsou tzv. **potravní tabu**. Jde o potraviny, které jsou pro lidi požitelné (jiné kultury je také často běžně konzumují), nicméně jejich použití jakožto jídla je společensky nepřijatelné. Potravní tabu jsou často spjata s náboženstvím, případně jsou spojena s určitými fázemi lidského života (menstruace, těhotenství, svatby, pohřby a podobně). Tato omezení většinou kvůli své velmi dlouhé historii nemají jednoduché vysvětlení. Nicméně některá mohou sloužit

k ochraně potravního zdroje nebo jeho efektivnějšímu využití, či jsou spjata se skutečnou nebo domnělou škodlivostí těchto potravin. Jiný typ zapovězených potravin souvisí s etickými normami – například pro hinduisty, kteří věří v reinkarnaci a v podstatě nerozlišují mezi člověkem a zvířetem, je konzumace masa nepřijatelná podobně jako **kanibalismus**. Kromě toho dodržování stejného potravního tabu napomáhá skupinové kohezi (Meyer-Rochow, 2009).

Určitá forma **potravního tabu** existuje napříč kulturami a dle Joy (2007) se týká častěji **masa** než jiných potravin. Násilí na takto potravně tabuizovaných zvířatech pak vzbuzuje silné emoce a existují pro něj sankce. Toto potravní tabu je sdíleno většinou příslušníků dané kultury. Určité formy nesouladu mezi dělením zvířat na jedlá a nejedlá se dají ovšem nalézt i v rámci jedné země. Severní Koreji existuje zakořeněný zvyk konzumace psů. Momentálně se objevují snahy legislativně zařadit psy mezi **hospodářská zvířata**. Nicméně v současnosti se trh se psím masem střetává s ochránci zvířat a cizinci, tedy s lidmi (jak Joy poznamenává), kteří běžně konzumují hovězí, vepřové a kuřecí maso. Tento paradox také vyjadřuje výrok prezidenta Korejské asociace na ochranu zvířat: „*Je strašné představit si, že by psí maso bylo vystaveno v supermarketech hned vedle hovězího a šunky.*“ Dle Foera (2015) jsou právě psi ukázkou potravního tabu obecně platného v rámci euroamerické kultury. Ve skutečnosti je legální jíst psa, a přesto se tak neděje i přes poměrně dlouhou tradici takového chování. Staří Římané konzumovali štěňata, Hippokrates psa dokonce doporučoval jako velice zdravé maso.

Ze srovnání potravních tabu různých kultur vyplývá, že právě maso je jejich častým objektem. Maso je totiž většinou poměrně drahá či obtížně dostupná potravina. Fessler & Navarrete (2003) tvrdí, že tato tabu mají souvislost s obecně vyšším rizikem přenosu patogenů u masa a také se **znechucením**. Živočišné produkty jsou totiž obecně mnohem častějšími podněty znechucení než ty rostlinné. Znechucení je přirozeným obranným mechanismem a mohlo být oním počátkem, který se po zapojení kulturních faktorů stal potravním tabu.

3.2. Alternativní způsoby alimentárního chování motivované etikou

Vzhledem k tomu, že existuje celá řada pojetí normality, pro účely této kapitoly budu pracovat s normou statistickou. Bereme-li v úvahu chování většiny lidí, normální by bylo to alimentární chování, které můžeme označit jako karnismus, případně v běžném kontextu jako **konvenční stravu**. Všechny ostatní směry (ať už ve smyslu rozšíření, nebo zúžení

přípustné palety konzumovaných potravin) pak označíme jako **alternativní**. Tato alternativní strava může být různě motivována (zdravotně, esteticky, nábožensky, environmentálně, kulturně apod.). V kontextu studia karnismu, jakožto ideologie, je stěžejní zabývat se těmi směry, jejichž účel je primárně **etický**. Neznamená to, že ostatní typy motivace nejsou přítomny, pouze, že morální stránka u nich existuje.

Leroy & Praet (2017) popisují změnu v chování ke zvířatům v době vzniku postmoderní společnosti. Produkce masa mnohonásobně vzrostla, ale funguje skrytě. Zvířata podléhají stereotypizaci a kategorizaci a pro většinu lidí je nepřijatelné být svědky jejich porážky. Rostoucí informovanost o původu masa pak vyvolává etickou polemiku a u některých lidí dokonce znechucení. Autoři se zmiňují o některých možnostech, jak se lidé s kognitivní disonancí kolem masa vyrovnávají. **Karnistický** přístup považuje konzumaci masa za zcela ospravedlnitelnou, přirozenou a nutričně potřebnou. **Welfare** se snaží o lepší podmínky v chovech zvířat. Tzv. **uklidňující příběhy**, které zobrazují zvířata šťastná a v přirozeném prostředí, jsou reklamním tahem pro lepší pocit zákazníka. Výzkum „umělého“ masa předpokládá možnost pěstování masa mimo zvířata jako tkáňové kultury.

Vegetariánstvím se rozumí odmítání masa a jiných potravin, které jsou vytvořeny přímo z částí těla zvířete (tedy i sádlo, želatina atd.). Myšlenka vegetariánství je založena na etickém principu zřeknutí se surovin, pro které by zvíře muselo být přímo usmrceno. **Veganství** v užším smyslu vyřazuje z jídelníčku veškeré potraviny živočišného původu (kromě masných výrobků také mléčné, z vajec, medu, karmínu apod.). Předpokládá totiž, že újma zvířatům vzniká i při zisku produktů, pro které je není nutné usmrtit. Veganství v širším pojetí se definuje jako maximální zmírnění utrpení zvířat a zahrnuje také odmítání oděvu živočišného původu (jako je kůže, vlna nebo hedvábí), případně kosmetika s přísadami živočišného původu nebo testování na zvířatech. **Frutariánství** je v podstatě vyhraněnější veganství. Motivace nenásilí je zde ještě o něco vyšší, neboť se objevuje snaha neublížovat ani rostlinám. Takto člověk konzumuje pouze plody rostlin – tedy ovoce, plodovou zeleninu, ořechy a semena. Myšlenka je taková, že tyto plody rostlina vytváří z důvodu vlastní reprodukce a činí je pro živočichy atraktivní právě z tohoto důvodu. K frutariánství se lidé často uchylují i z náboženské motivace u extrémně pacifistických směrů jako je např. džinismus (Duve, 2013).

Přestože je většinou u alternativní výživy zmiňována její etická stránka, z výsledků studie Kalofa (1999) vyplývá, že u jejich výzkumného souboru je majoritní motivací k vegetariánství environmentální problematika. Ze zkoumaných sociálních a psychických proměnných vykazují přímý vliv na vegetariánství pouze altruismus (ve smyslu vyšší

pravděpodobnosti) a konzervatismus (naopak). Výsledky studie také naznačují vyšší otevřenost k benefitům vegetariánství u černochů než u bělochů.

Hamilton (2006) se naopak zabývá spíše etickou stránkou vegetariánství. Ověřoval obecně vžitou představu tom, že vegetariáni s etickou motivací inklinují k **pacifismu** v jiných kontroverzních otázkách evokujících násilí, a jeho zjištění tuto hypotézu podporují. Významný rozdíl zjistil v otázce sportovního lovu a rybaření a trestu smrti, méně pak v případě jaderných zbraní a interrupcí.

Přechod na alternativní stravu může mít tedy různou motivaci a může být také poměrně složitým procesem. Mendes (2013) na tento přechod aplikuje tzv. **transteoretický model změny**, který obecně popisuje změnu chování od nezdravého ke zdravému (např. ve smyslu odvykacího procesu v souvislosti s návykovými látkami). Podle tohoto modelu prochází člověk při opouštění živočišných produktů pěti fázemi (prekomplementace, kompletance, příprava, akce a udržování).

4. Karnismus

Pro potřeby této práce vycházím v definici karnismu z konceptu americké psycholožky **Melanie Joy**. Karnismus je skrytý ideologický systém založený na tom, že umožňuje lidem mít přátelskou vazbu ke zvířatům a zároveň je usmrcovat a jíst jejich maso. Karnismus dělí zvířata na **jedlá** a **nejedlá**. V případě těch jedlých pak postuluje, že jejich konzumace je správná či dokonce nutná. Melanie Joy vytvořila tento pojem jako terminologický opak veganství.

4.1. Teorie M. Joy

Vegetarián se od jiných lidí neliší pouze jednoduchým faktem, že nejí maso, ale také jeho vědomým rozhodnutím a jeho osobními důvody – ať už etickými, enviromentálními nebo zdravotními – což ostatní lidé do určité míry vnímají. I ve filmech bývá vegetariánství postavy spojeno s určitými charakteristikami – obecně nekonvenčními hodnotami. Melanie Joy (2010) vychází z toho, že máme název pro někoho, kdo považuje za neetické jíst maso a nedělá to, ale žádné označení pro člověka, který to za etické považuje, případně volí maso jíst. Termín masožravec (**meat eater**) nepovažuje za vhodný, jelikož se vztahuje pouze k chování a nezahrnuje hodnotový systém, z něhož chování vychází. Poukazuje na to, že denotát slova vegetarián by se dal chápat jako býložravec (**plant eater**), nicméně konotace je širší.⁶

Dle Joy použití termínu masožravec naznačuje, že se toto chování děje v podstatě nezávisle na hodnotovém systému. Nicméně v západním světě je konzumace masa následkem volby každého jedince, ne životní nutností. Přesto lidé nad touto volbou příliš nepřemýšlejí. Významný podíl na tomto rozhodování Joy připisuje neviditelnému systému přesvědčení, který nazývá karnismem a jeho příslušníka označuje jako **karnistu**. Karnismus je násilnou ideologií. Joy popisuje obecnou tendenci vidět majoritní životní styl jako reflexi univerzálních hodnot a považovat toto chování za normální. Toto označení normality je to,

⁶ Kromě toho se v anglicky psané literatuře vyskytují také termíny carnivore (masožravec), omnivore (všežravec) a herbivore (býložravec). Nicméně tyto termíny se vztahují k biologickému zařazení na základě predispozice ke konzumaci určitého typu výživy.

čím popisujeme onu obecně rozšířenou a zakořeněnou ideologii. „*Je to norma. Takhle to prostě je.*“ (Joy, 2010, 31)

4.1.1. Schémata

Podle Joy (2010) jsou lidské reakce na různé druhy masa odlišné ne z důvodu fyzického rozdílu, ale kvůli rozdílné percepci. Tato odlišnost ve vnímání různých druhů masa vychází z rozdílné percepce samotných zvířat. Joy jako příklad uvádí rozdíl mezi psem a krávou. Psi s lidmi žijí, lidé s nimi mluví, nechávají je spát v posteli, vodí je k veterináři a když zemřou, tak je pohřbí. Krávy se co do inteligence, vědomí a emocí od psů výrazněji neliší, nicméně lidská percepce těchto zvířat je zcela jiná. Rozdílná percepce je způsobená existencí tzv. **schémat**.

Na základě schémat pak rozdělujeme zvířata do pomyslných kategorií, které se v určitých situacích mohou překrývat – jídlo, mazlíček, škůdce a další. Co se týče masa, každá kultura dělí zvířata na **jedlá** a **nejedlá**. Joy (2010) popisuje psychický proces reakce na maso zvířete, které daná osoba vnímá jako nejedlé. Tento podnět je spojen s percepcí potravního tabu, představou živého zvířete a následně emoční reakce – **znechucení**. Celá kaskáda se nazývá **percepční proces**. Joy také tento proces považuje za cyklický – tedy čím více nějaký živočišný druh lidé odmítají jíst, tím více ho považují za nejedlý. V případě jedlého zvířete obecně nenastane asociace mezi masem a představou živého zvířete. Určujícím faktorem pro výsledné chování je pak absence znechucení. Systém přesvědčení o jedlé povaze konkrétního zvířete lidem umožňuje jej konzumovat bez prožívání psychické nepohody.

Serpell (2009) poukazuje na studie, které zkoumají emoci znechucení (zejména tzv. viscerálního) jakožto nedělitelného průvodce porušení určitého tabu, jako je právě konzumace nejedlých zvířat. Dá se tedy říct, že držíme-li se pravidel kategorizace zvířat, nemělo by ke znechucení vůbec docházet. Serpell však rovněž hovoří o lidech, kteří i na běžné využívání zvířat reagují způsobem typickým pro porušení tabu. Takoví lidé se vztahují ke zvířatům odlišným způsobem – na rozdíl od zbytku populace jim přisuzují právo na morální ohledy. Tato sympatie vzniká často jako generalizace pozitivního vztahu k domácím zvířatům, případně jako identifikace s oběťmi společenského systému. V neposlední řadě jsou tito lidé citlivější na emoci znechucení. Serpell dodává, že velmi pravděpodobně mají někdo hluboko toto znechucení všichni lidé, nicméně u nich dochází ke znecitlivění vlivem kulturní legitimizace těchto praktik.

Z hlediska percepčních schémat je zajímavý způsob, jakým většinová populace vnímá ryby. Kvůli většímu odstupu od vodních živočichů, je lidé často nepovažují za maso. Když člověk zjistí, že je jeho protějšek vegetarián, často přijde s otázkou: „Takže jíte jen ryby?“. Dle Joy (2003) lidé mořské živočichy ani nepovažují za zvířata, spíše za zvláštní nepřiliš citlivou formu rostlin. Neurobiologové navzdory tomu potvrzují jejich citlivost jak na bolest, tak i na jiné vjemy. I přes násilí typické pro produkci plodů moře, většina lidí nemá ponětí o průběhu takového procesu. Tím je v podstatě splněna prvotní obrana systému karnismu – **neviditelnost**. Většina lidí dokáže přihlížet zabíjení ryb bez traumatizace, kterou by jim možná způsobilo vidět totéž například u prasete. Je tomu tak proto, že se jim mořští tvorové připadají diametrálně odlišní, a dokáží se tak dokonale distancovat od jejich evidentní bolesti.

4.1.2. Systém 3 N

I k hospodářským zvířatům lidé projevují náklonnost. Aby je současně mohli konzumovat, potřebují silně věřit v nevyhnutelnost takového chování. Karnismus využívá systém 3 N: Jíst maso je **normální, přirozené a nezbytné**.⁷ Dle Joy (2007) jde o stejné zdůvodnění, které bylo v minulosti použito u jiných systémů typu otrokářství nebo nerovnoprávnosti žen. Dokud systém funguje, jen velmi zřídka se nad nimi někdo pozastaví, ale po kolapsu dané ideologie jsou označeny za absurdní. Lidé mají tato tři N internalizována a používají je jako univerzální pravdu. Neurčují jen směr chování, jejich účelem je také snížit psychický diskomfort, který by lidé mohli prožívat při konzumaci masa.

Mírní **kognitivní disonanci**. I přes existenci ideologie karnismu, vyžaduje určitou energii potlačit vědomí faktů, nepustit na povrch autentické emoce, ignorovat ty lidi, kteří pravdu znají, a nevnímat inkonzistence systému přesvědčení. Instituce, které teorii 3 N udržují při životě a předávají ji dále, nazývá Joy **mythmakers**. Jsou to nejen zdravotnické a vzdělávací autority, ale také například rodiče. Experti hrají klíčovou roli v udržování lidí v násilné ideologii. Jako příklad uvádí to, že veterináři podávají odborný názor na chov zvířat, nicméně i oni experti jsou součástí karnismu. Tyto názory jsou pak lidem prezentovány jako „hlas rozumu“ či „racionální přístup“. Další přínos pro karnismus přináší

⁷ Normal, natural, necessary

experti v podobě určité patologizace lidí, kteří tento systém nepřijímají. Příkladem může být to, že psycholog pochopí odmítání masa jako poruchu příjmu potravy apod. Většina takových expertů, ale nešíří karnismus vědomě. Pouze vykonávají svou práci v kontextu společnosti, která uvažuje tímto způsobem.

Normal

Pokud je ideologie normalizována, její principy se stávají **sociálními normami**. Sociální normy nejsou dané odjakživa, jsou vytvářeny a udržovány lidmi. Chování podle norem představuje cestu nejmenšího odporu – jakéhosi autopilota, pod vedením kterého člověk jedná, aniž by si to vědomě zvolil. Když lidé jedí maso, obvykle netuší, že tak jednají v souladu s principy systému, který z podstatné části určuje jejich hodnoty i preference. To, co lidé považují za svobodnou volbu je jen výsledkem předem vybrané sady možností. Takto se například lidé učí, že cena lidského života je velmi rozdílná od určitých nehumánních forem života. Normy také lidi udržují v mezích systému pomocí **odměňování konformity** a trestání chování opačného charakteru. Z hlediska sociálního začlenění je jednodušší maso jíst. Je dostupné, kdežto jeho alternativy je třeba speciálně shánět. Vegetariáni jsou často nuceni svoji volbu obhajovat či se dokonce za svou odlišnost omlouvat. Objevuje se o nich mnoho **stereotypů** (hippie, poruchy příjmu potravy, nemají rádi lidi apod.). Normy se však neprojevují jen každodenní chování, ale také jako zvyky a tradice. V takovém případě je ono jednání dlouhodobě zakořeněno a mnohem méně zpochybňováno (Joy, 2003).

Natural

Velká část lidí se domnívá, že konzumace masa je přirozená, neboť někteří lidé v historii lovíli a jedli zvířata. Nicméně totéž platí pro infanticidu, vraždy, znásilnění a kanibalismus. Konzumace masa z velkochovů je ale jediným aktem násilí, v jehož případě se označení přirozené používá také ve významu ospravedlnitelné. Vysoká produkce takového masa je dána obecným trendem vyspělých zemí – vysoká poptávka po co nejlevnějším mase. Tento proces Joy (2010) nazývá **naturalizace**. Pokud ideologie projde naturalizací, lidé začnou věřit, že její principy jsou v souladu s pravidly přírody, boha apod. Vzniká tak přesvědčení, že současný stav pouze podléhá přirozenému řádu věcí. Tento řád je však obvykle vytvořen právě tou sociální skupinou, který stojí na vrcholu „přirozené hierarchie“. Biologická nadřazenost byla v minulosti často používaným ospravedlněním násilí.

Necessary

Nezbytnost konzumace masa úzce souvisí s přesvědčením o přirozenosti a taky s klíčovým paradoxem všech násilných ideologií: Násilí je nezbytné pro větší dobro, přežití jedné skupiny je podmíněno zabíjením jiné. Přestože lidé mohou existovat bez konzumace masa, je jim podsouváno, že maso je potravinou nezbytnou pro jejich zdraví. Nezbytnost je dále deklarována rozšířenými mýty – proteinový mýtus, mýtus o přemnožení zvířat a další paradox typický pro násilné ideologie – násilí musí pokračovat, aby tak ospravedlnilo násilí v minulosti. Soudě dle historie násilných ideologií lidé začnou chtít změnu až od určitého stupně informovanosti. Proto je nezbytné, aby karnismus zůstal skrytý. Je třeba, aby lidé věřili tomu, že svým chováním uskutečňují svou informovanou svobodnou vůli (Joy, 2003). Koncept nezbytnosti masa vychází z tradičního pojetí racionální výživy, přičemž v současném nastavení společnosti je pravděpodobně jednodušší uspokojit veškeré nutriční potřeby pomocí konvenční stravy. Jde rovněž o důsledek dlouhé doby, ve které bylo maso nedostatkové a lidé si ho vysoce cenili jako koncentrovaného zdroje potřebných živin. Rozmach velkochovů původně napomohl pokrytí nedostatečné výživy obyvatelstva, protože poskytl levněji alespoň nějakou výživnější potravinu (Foer, 2015).

V současné době se většina odborníků přiklání k trendu masitý podíl potravy spíše omezovat. Přiměřené množství masa však někteří stále považují za výživově přínosné (např. Food & Drink Technology, 2018). Jde o koncentrovaný zdroj proteinů, který s sebou zároveň nese větší podíl sacharidů. Dále vyzdvihují přítomnost mikroživin v podobě železa, případně vitamínu B12. Ten je zvířatům podáván v krmivu, lidé konzumující živočišné produkty jej tedy nemusí nahrazovat doplňky stravy. Maso považují za důležitou složku výživy především příznivci nutričně specifických diet – kulturistika, paleo strava a podobně.

4.1.3. Kognitivní trio

Dle Joy (2007) mají lidé systém karnismu internalizovaný. Nechovají se tedy autenticky, ale tak, jak od nich systém vyžaduje. Tato internalizace modifikuje vnímání reality. Proto jsou zvířata pojímána jako jakési žijící věci, navíc obvykle jako skupina takových věcí. Zvíře, které je zdrojem masa, lidé obvykle nechápou jako citlivou individualitu s vlastní osobností a preferencemi. Na tomto vnímání se podílí tři **psychické obrany**, které Joy nazývá Kognitivní trio – objektivizace, deindividualizace a dichotomizace. Tyto obrany jsou

normální psychologické procesy, které probíhají mimo vědomí. Každá z nich významně ovlivňuje lidské vnímání zvířat a všechny tři pracují v souladu.

Objektivizace

Objektivizace je proces vnímání živých bytostí jako neživé objekty, tedy věci. Asi nejvíc patrný je tento proces v oblasti jazyka. Joy (2010) odkazuje na **jazykový dualismus**, ve kterém existují jiná označení pro zvířata jako taková a pro zvířata jako jídlo (kuřata – brojleři, prasata – vepřové, býci – hovězí, krávy – dojnice). Dalším odvětvím, které objektivizaci napomáhá je právo, které zvířata klasifikuje jako věci, které je možné vlastnit, prodávat a podobně. Obecně vnímání zvířat jako objektů umožňuje se k nim jako k objektům chovat bez morálního diskomfortu.

Bilewicz (2011) poukazuje na studie o **dehumanizaci**. Tvrdí, že popření faktu, že zvířata sdílí s lidmi určité charakteristiky, a prosazování koncepce lidské jedinečnosti, slouží jako obranná strategie vůči morálním otázkám ohledně konzumace masa. Bilewicz srovnává tři studie, kde vegetariáni a karnisté přiřazovali určité psychické vlastnosti zvířatům a lidem. Vegetariáni přisuzují zvířatům více tzv. sekundárních (tedy více lidských) emocí než karnisté, nicméně v otázce primárních emocí se tyto skupiny neliší. Karnisté také mnohem ostřeji odlišují zvířecí vlastnosti od lidských. Dále se u karnistů projevují tendence přisuzovat méně sekundárních emocí jedlým zvířatům než těm nejedlým.

Deindividualizace

Umožňuje vnímat individua pouze jako členy určité skupiny, v níž všichni jednotlivci mají stejné charakteristiky. Čím je skupina větší, tím větší mají lidé tendence její členy deindividualizovat – vnímat je pouze jako členy této skupiny. Do procesu vnímání zvířat významně vstupuje **abstrakce**, díky které lidé nevidí mezi jednotlivými zvířaty rozdíl – tedy všechna prasata jsou stejná. Zvířata chovaná pro maso nemají jména, ale čísla. Zde lze nalézt určitou paralelu s oběťmi jiných násilných ideologií, často i lidskými. Joy (2003) se v této souvislosti zabývá představou, že by každé balení párků obsahovalo fotografii příslušného prasete spolu se jménem a popisem povahy. Chápání zvířete jako jedinečné bytosti narušuje proces deindividualizace a ztěžuje udržení psychického a emocionálního odstupů, který je nezbytný k jeho zabíjení. Negativní reakce na myšlenku konzumace domácích mazlíčků se objevuje u lidí napříč kulturami a může být velmi silná.

Dichotomizace

Dichotomizace je mentální proces rozčlenění individuí do dvou, obvykle protikladných kategorií na základě vlastních schémat. Jde o normální proces, který umožňuje lepší organizaci poznatků, nicméně může napomáhat štěpení reality. Je totiž poměrně rigidní a obvykle založený na subjektivně zkreslených základech. Emoce spojené s dichotomními kategoriemi mohou být diametrálně odlišné. V souvislosti se zvířaty jsou tyto kategorie **jedlá a nejedlá**. A rozdělení zvířat do těchto skupin se řídí různými zákonitostmi. Lidé raději jedí domestikovaná zvířata než divoká, býložravce než masožravce a všežravce. Také spíše ty, které jim připadají méně inteligentní (spíš krávy a kuřata než delfíny) a také méně ochotně jedí zvířata, která jim připadají roztomilá (např. králíci). Klasifikace zvířat tímto způsobem opět napomáhá snížení psychického diskomfortu při konzumaci masa a poskytuje ospravedlnění pouze v případě určitých druhů zvířat (Joy, 2010).

4.2. Masový paradox

Masový paradox je termín užívaný pro fenomén nesouladu mezi lidskou láskou ke zvířatům a zálibou v chuti jejich masa. Poukazuje na to, že přestože lidé stále více zajímají o ochranu zvířat nebo je chovají jako mazlíčky, celosvětová spotřeba masa stoupá. Loughnan (2012) předkládá dvě obvyklá řešení této ambivalence. Vegetariáni maso nekonzumují a k paradoxu tedy nedochází. Karnistický systém sníží morální status zvířat, takže je psychicky snazší připustit jejich zabíjení. Konzumace masa je natolik běžná, že ji lidé se zvířaty v podstatě nespojují. Způsob uvažování o zvířatech je právě oním mechanismem, jak se vyhnout masovému paradoxu.

Lidé mají tendenci zvíře zařadit do tzv. **referenčního rámce** – tedy způsobu, jak daný druh vnímají. Přiřazení zvířete do určité kategorie také znamená, že jsou zdůrazňovány jeho určité atributy. Například u hospodářských kvalit masa a u mazlíčků jejich osobnost. (Herzog, 2010). Za tímto účelem byl proveden experiment s málo známým druhem klokana (kvůli vyloučení osobní motivace). Účastníci ve skupině, kde byl tento klokan popsán jako zvíře, jehož maso bývá konzumováno, přiznali tomuto zvířeti nižší morální status než ti ve skupině, kde o jídle nepadla žádná zmínka (Bratanova et al., 2011).

4.3. Kognitivní disonance

Kognitivní disonance jako konstrukt byla poprvé popsána Festingerem v padesátých letech. Jde o stav duševního diskomfortu, který vzniká při nesouladu myšlenek, přesvědčení a výsledného chování. Právě vztah ke zvířatům je jednou z oblastí značně ambivalentních postojů. Braithwaite a Braithwaite (1982) publikovali výsledky průzkumu, které ukazují, že přestože 90 % lidí nesouhlasí s krutými podmínkami porážky zvířat, pouze 41 % nesouhlasilo s konzumací masa, které odtud pocházelo. Většinová populace totiž ani vzdáleně netuší, co vše je spojeno s živočišnými produkty.

V kontextu karnismu dochází ke inkongruenci mezi hodnotami a reálným chováním. Lidé nesouhlasí s tím, aby zvířata trpěla, a zároveň je konzumují. Stav kognitivní disonance je subjektivně pocíťován jako určitá morální nepohoda. V zásadě existují tři způsoby ji zmírnit: změna chování, změna hodnot a v neposlední řadě změna způsobu vnímání tak, aby zdánlivě hodnotám odpovídalo. Za fungování třetího způsobu řešení kognitivní disonance je zodpovědný celý systém psychických procesů. Jeden z nich Joy (2010) označuje jako tzv. **psychické znecitlivění** – jde o způsob, jak se mentálně a emočně distancovat od reálné zkušenosti. Této proces není patologický, protože lidem pomáhá vyrovnat se s přirozeným násilím okolního světa. Maladaptivní podstatu získává až v momentě, kdy jeho prostřednictvím lidé násilí páchají. Toto znecitlivění zahrnuje celý komplex psychických obran, které působí na psychické i sociální rovině – popření, vyhýbání se, rutinizace, racionalizace, objektivizace, deindividualizace, dichotomie a disociace. Důležitým aspektem obranného systému je jeho neviditelnost. Ta pomáhá lidem konzumovat maso bez představy živého zvířete a také psychicky se izolovat od nepříjemného způsobu změny živých zvířat v jídlo. Herzog (2010) zmiňuje, že kvůli absenci kontaktu s hospodářskými zvířaty se od nich lidé distancují na fyzické úrovni, což je ve výsledku rozhodující při bagatelizaci utrpení těchto zvířat. A právě neviditelnost tomuto mechanismu napomáhá.

Tento systém onu konkrétní osobu chrání před nepříjemnými emocemi. To je také důvodem, proč v momentě, kdy dojde k narušení těchto obran, onu konkrétní osobu zaplaví blokové emoce. Dle Plouse (2003) může k narušení dojít diskuzí, dokumentárním filmem, nebo jídlem, které se příliš podobá původnímu zvířeti. V takovém případě může člověk zareagovat nesouhlasně až velmi defensivně.

4.4. Konzumace masa

Masitá potrava je společností chápána jako přirozená, jelikož lidé biologicky patří mezi všežravce. Konzumace masa má ale také svůj **symbolický** význam ve smyslu preference dominantního postavení v hierarchii živočichů. Allen (2000) srovnával hodnoty a přesvědčení vegetariánů a karnistů (pravicový autoritarismus, orientaci na sociální dominanci, lidské a spotřební hodnoty). Z výsledků studie vyplývá, že karnisté jsou více přesvědčeni o lidské dominanci, a naopak přikládají menší důležitost emocionálním stavům. Dá se tedy říci, že konzumace nebo naopak odmítání masa přímo souvisí s postojem konkrétní osoby k hodnotám spojeným s masem.

Rothgerber (2012) přisuzuje v článku *Skuteční muži nejedí zeleninový quiche* konzumaci masa **maskulinní** symboliku. Rothberger navazuje na Adamsovu teorii **Sexuální politiky masa**, která dává do souvislosti vegetariánství a feminismus. Z jeho výzkumu vyplývá, že muži při ospravedlňování konzumace masa používají přímější strategie – pro-masové postoje, bagatelizace utrpení zvířat, víra v nadřazenost člověka nebo nevyhnutelnost konzumace masa. Rothgerber uvádí argumenty ve smyslu „Zelenina je pro holky.“ Muži také masa konzumují větší množství. Ženy naopak volí nepřímé strategie – psychické oddělení jídla a zvířat nebo vyhýbání se myšlenkám na utrpení zvířat – a přiklánějí se k potravě s menším podílem masité složky. Na základě těchto zjištění je možné uvažovat o tom, že jednou z motivací mužů ke konzumaci masa může být to, že se tak cítí víc mužně.

4.5. Civilizační posun

V moderní společnosti nemá vlivem masivní urbanizace většina populace žádnou zkušenost s chovem zvířat nebo jejich porážkou. Fakt, že maso pochází ze zvířat, je zakrýván způsobem balení masa a reklamou, což dříve nebylo zvykem. Tyto praktiky souvisí s odstraněním smrti jako takové z běžné zkušenosti majoritní části populace. Dá se mluvit o určitém kulturním popírání smrti, které se projevuje odsunem umírání mimo domov nebo upouštění od tradičních pohřbů. Ve vztahu ke zvířatům jde o snahu přesvědčit lidi k vnímání živočichů jako neživých objektů, především v moderním zemědělství. Velkochovy chápou zvířata spíše jako biologické stroje na výrobu masa (Hamilton, 2006).

Technologie totiž umožňují lidem jíst miliardy zvířat ročně, aniž by byli svědky třeba jen malé části celého procesu. „*Tato masová produkce s vyloučením účasti běžného konzumenta znamená, že se současní lidé dopouštějí mnohem méně a zároveň mnohem více násilí na zvířatech než v minulosti.*“ (Joy, 2010, 124) Na jedné straně jsou lidé schopni zabít

mnohem více zvířat, na druhou stranu je pro ně přímý pohled na násilí mnohem hůř snesitelný, vytváří se tak propast mezi hodnotami a skutečným chováním.

4.6. Neokarnismus

Gibert a Desaulniers (in Thompson & Kaplan, 2013) jako neokarnismus označují novou vlnu „anti-veganských“ argumentů na podporu konzumace masa. Tento fenomén si vysvětlují jako logickou reakci na rostoucí informovanost o způsobech zacházení se zvířaty v průmyslových velkochovech. Ta totiž narušuje první pilíř obrany karnistického systému – jeho neviditelnost. Systém mythmakers tedy reaguje na spotřebitele, kteří začínají o svém karnistickém chování pochybovat, a v důsledku široké palety motivací se je snaží přivést zpět k původnímu chování. Používá argumenty cílené na problematiku práv zvířat, životního prostředí i zdraví. Prvním základním tvrzením je to, že veganství je příliš extrémní a lidé by se měli zaměřit spíše na ekologicky produkované maso, mléko a vejce. Dále je často uváděno, že odpor k zabíjení zvířat je jen dočasným trendem u příliš přecitlivělé části populace, která ztratila spojení s přírodou. A nakonec zdůrazňování zdravotních benefitů konzumace živočišných produktů (jako v původní ideologii) a jejich upřednostňování před etickou problematikou. Dle Joy (2010) tento trend kromě jiného ukazuje vzrůstající ochotu lidí přemýšlet o etické stránce masa, vajec a mléčných výrobků, právě tak jako odpor majoritní společnosti založené na konzumaci masa přijmout veganský pohled na etiku jako další možnost.

PRAKTICKÁ ČÁST

V praktické části se budu zabývat výzkumem psychologických aspektů karnismu. Popíšu jak cíle výzkumu a dílčí otázky a hypotézy, tak jeho samotný průběh. Budu se věnovat charakteristikám výzkumného souboru. V této část budou rovněž popsány výsledky výzkumu a jejich možná aplikace. Rovněž bude diskutován jejich soulad s již provedenými výzkumy. Přestože je tato práce primárně zaměřená na karnismus popsáný Melanií Joy (potažmo karnistickou populaci), počítají cíle výzkumu rovněž s mapováním některých aspektů veganství, jakožto směru, který se přirozeně vymezuje jako opak karnismu.

5. Cíle výzkumu, výzkumné otázky a hypotézy

Cílem výzkumu je **popsat postoje lidí ke zvířatům** v kontextu konceptu karnismu a psychologický mechanismus jejich **kategorizace na jedlá a nejedlá**. Tyto body jsou součástí **aplikace teorie Melanie Joy** na české prostředí. Dalším cílem je **zmapování limitů veganského životního stylu** v závislosti na sociokulturních vlivech ze strany majoritní společnosti. Zároveň hodlám srovnat, do jaké míry lidé se liší karnisté a vegani **v připouštění emocí zvířat**, v podobě analogické k lidem. Posledním klíčovým cílem je **komparace agresivity** a jejich dílčích složek mezi skupinami karnistů a veganů.

5.1. Výzkumné otázky

Cílem výzkumné části je zodpovědět následující výzkumné otázky:

- Jakým způsobem lidé chápou emoce zvířat a liší se toto přesvědčení mezi vegany a karnisty?
- Kategorizují karnisté zvířata jako jedlá nebo nejedlá?
- Liší se limity dodržování premisy veganství pod sociálním tlakem napříč jednotlivými živočišnými produkty?
- Liší se skupiny veganů a karnistů v jednotlivých měřených složkách agresivity?

5.2. Hypotézy

V rámci diplomové práce budu ověřovat následující hypotézy.

H1: V subškálách BDI karnisté dosahují průměrně vyšších skóre než vegani.

H2: Vegani přiznávají zvířatům více emocí než karnisté.

H3: Maso, mléko, vejce a med se liší tím, kolik veganů by bylo ochotných je zkonsumovat.

Dále ověřujeme předpoklad, že karnisté rozdělují zvířata na jedlá a nejedlá.

6. Metodologie

V rámci kapitoly zaměřené na metodologii popíšu výzkumný soubor, včetně výběrových kritérií a vlastností souboru. Budou vysvětleny použité metody, typ výzkumu, sběr dat a postup jejich vyhodnocení.

6.1. Typ výzkumu a použité metody

Výzkum této práce je kvantitativního typu. K mapování postojů, vztahů a motivace jsem vytvořila nestandardizovaný dotazník. Ke kvantitativnímu měření agresivity a jejich dílčích subškál jsem použila dotazník BDI.

6.1.1. Dotazník postojů a vztahů ke zvířatům

Tento dotazník se skládal ze třech oddílů, přičemž první byl předložen všem respondentům, druhý pouze v lidem, kteří se označili jako vegani, třetí pouze těm, kteří se tak neoznačili. Probandům byly položeny uzavřené dichotomické otázky, otázky s nucenou volbou a otevřené otázky. V některých případech jim byla nabídnuta možnost doplnit vlastní odpověď. Otevřené otázky neslouží jako podklad pro kvantitativní vyhodnocení dat, jedná se pouze o prostředek získání doplňujících informací u příležitosti oslovení probandů.

Obecná část

V první části byli respondenti nejprve tázáni na běžné demografické údaje, zda se považují za členy některých zájmových či profesních skupin se specifickým chováním ke zvířatům, na potravinové alergie či chuťovou averzi k některým potravinám.

Položka profese složí k zachycení probandů, kteří se profesně věnují buď živým zvířatům (např. veterináři, ošetřovatelé), nebo těch, kteří pracují v potravinářském průmyslu (např. živočišná výroba, kuchaři). Vyznání je důležité jednak kvůli potravním tabu, která existují ve většině náboženství, jednak proto, že některé (většinou východní) směry vyloženě prosazují nenásilné chování vůči jiným živým bytostem. Potravinové alergie a chuťové averze slouží k zachycení jiné motivace než psychické či sociální.

Dále se probandi vyjadřovali ke svému subjektivnímu pohledu na psychiku zvířat, nutnost používání živočišných produktů, jeho přirozenost a jejich vlastní počínání. Při volbě nabízených emocí zvířat jsem se zaměřila na ty, které by pravděpodobně v podobné situaci – tj. porážka a současný způsob chovů – cítili lidé. Tedy především smutek, zoufalství a

bolest. Mateřská láska je zde kvůli typické praxi odebírání mláďat matce. Vzhledem k tomu, že tato práce se primárně zabývá karnismem, považuje za výchozí skupinu vegany, neboť právě ti zkoumané chování nevykazují. Také proto byli probandi kromě odpovědí, zda konzumují příslušnou potravinu živočišného původu, byli také tázáni na svou motivaci k této volbě.

V neposlední řadě zde došlo k roztřídění probandů do skupiny veganů a karnistů. Byla zde uvedena obecná definice veganství, nicméně to, zda se tam proband řadí nebo ne, záviselo na jeho subjektivnímu pocitu příslušnosti k této skupině. Veganství zde chápeme jako formu ideologie nebo postoje. Z tohoto pohledu je významné především to, zda se dotyčná osoba s touto filozofií ztotožňuje nebo ne.

Část dotazníku vyplněná vegany

Tento oddíl dotazníku mapoval, jak dlouho se daný proband považuje za vegana a jaká byla jeho primární motivace, aby se jím stal. Jako základní možnosti jsem respondentům nabídla často uváděné typy motivace k veganství – tedy etickou (zaměřenou na zvířata), zdravotní (zaměřenou na sebe) a enviromentální (zaměřenou na dopady na životní prostředí). Dále jsem se ptala, kde všude kromě jídla se probandi živočišným produktům vyhýbají – zda i v kosmetice, oblečení a lécích. Jedná se totiž o plošně užívané produkty, u kterých je relativně možné toto sledovat.

Následně byli probandi tázáni postupně na základní potraviny, které veganství odmítá – tedy maso, mléko a vejce – a byli jim předloženy tři různé hypotetické situace. Následně označovali ty, ve kterých by eventuálně na konzumaci dané potraviny přistoupili.

- První položka vyjadřovala situaci nepřímého společenského tlaku („Na oslavě, kde je připraveno jako jídlo.“).
- Druhá odkazovala na střet s cizí kulturou, kde je společensky žádoucí přizpůsobit se tamním normám („Na návštěvě v jiné kultuře, kde je podáváno jako tradiční pokrm.“).
- Poslední hypoteticky nabízela variantu příslušné potraviny, která je tzv. cruelty-free. U masa z tkáňové kultury nedochází k zabíjení zvířat. Mléko a vejce je možné od zvířat získat i v případě, že žijí na volném výběhu, přirozeně se reprodukují a umírají přirozeně.

Probandi rovněž dostali nucenou volbu, jakou potravinu by byli nejvíce ochotni sníst (zda maso, mléko, vejce, nebo med).

Část vyplněná karnisty

Část o karnismu se zabývala schémata probandů, která mají spojená s jednotlivými druhy zvířat. U každého z nich byli tázáni, zda se ztotožňují s následujícími tvrzeními:

- „Myslím, že tohle zvíře je k jídlu.“ Tato položka vyjadřuje přítomnost či nepřítomnost obecného schématu o jedlosti daného zvířete – tedy jeho subjektivní zařazení mezi jedlá či nejedlá zvířata.
- „Jím jeho maso.“ Zjištění reálného chování, které ale může být ovlivněno dalšími faktory – např. chuťová preference či náboženské potravinové tabu. Tuto možnost hlídají jiné položky dotazníku.
- „Jsem ochotná/ochoten tohle zvíře osobně zabít pro jeho maso.“ Tato položka se ptá na zábrany, jaké dotyčný člověk má vůči usmrcení příslušného zvířete. Tedy zda by byl konzumentem jeho masa, kdyby si ho musel zajistit skutečně sám.
- „Umím si tohle zvíře představit jako mazlíčka.“ Položka odkazuje na pozitivní vztah ke zvířeti jakožto bytosti, nikoli hospodářského objektu.

Konkrétní druhy zvířat jsem volila v závislosti na kulturních normách, které v západní společnosti naší země existují. Také šlo o zvířata, která se zde vyskytují a probandi s nimi tedy pravděpodobně přicházejí do styku. Některá z nich ovšem mohou probandi odmítat z náboženských důvodů. Probandi mohli vybrat více odpovědí.

- Zvířata obecně nejedlá – typičtí mazlíčci – kočka a pes. Dle Joy (2010) ti, u kterých představa jejich konzumace vyvolává v lidech znechucení.
- Zvířata obecně jedlá – kráva, prase, slepice, ovce a ryba. Kráva představuje zapovězenou potravinu pro hinduisty, masu prasete se vyhýbají židé a muslimové (Stojanovičová et al., 2015).
- Zvířata vyskytující se v obou kategoriích – králík a kůň – nebo zvířata divoká – srna. Tato zvířata neakceptují židé (Stojanovičová et al., 2015).
- Zvířata, ke kterým lidé obecně mají odpor – potkan, hlemýžď, had, hmyz. Také vyvolávají znechucení, ovšem spíše z důvodu představy o jejich nechutnosti jako takové.

6.1.2. Buss-Durkee Inventory (BDI)

BDI je sebeposuzovací škála k měření agresivity jedince. Vychází z teorie Busse a Durkee (1957). Ta pojímá agresi jako komplexní jev, který je třeba uchopit jako celek dílčích fenoménů. Inventář se zaměřuje se na projevy agrese v chování, myšlení nebo emocích.

Obsahuje 75 tvrzení, u kterých proband rozhoduje, zda se s nimi ztotožňuje, nebo ne. Některá z nich jsou vzhledem k měřenému jevu kladně formulovaná (např. „Když mě někdo uhodí, tak se neznám.“). Kromě takových inventář obsahuje ještě tzv. F položky, které skóre příslušné škály snižují, fungují tedy reverzně (např. „Málokdy vracím ránu, dokonce i tehdy, uhodí-li mne někdo jako první.“). Výsledkem BDI je následujících osm škál:

- **Fyzická agrese** – tendence k násilnému chování vůči živým bytostem. (např. „Občas nedokážu zvládnout svoje nutkání ubližovat ostatním.“)
- **Nepřímá agrese** – zahrnuje nepřímé zlomyslné chování – pomluvy nebo škodolibé žerty. Kromě toho ji sytí také výlevy zlosti jako práskání dveřmi či výbuchy vzteku. („O lidech, které nemám v lásce, rozšiřuji někdy klepy.“)
- **Iritabilita** – popisuje, nakolik je daná osoba náchylná podlehnout provokacím. Člověk s vysokou iritabilitou je podrážděný nebo prehlivý. („Lidé, kteří člověka neustále obtěžují, si koledují o jednu do nosu.“)
- **Negativismus** – vyjadřuje pasivně-agresivní chování – odmítání spolupráce, opoziční vzdor vůči autoritám, neuznávání pravidel. („Chová-li se ke mně někdo pánovitě, dělám pravý opak toho, co chce.“)
- **Resentiment** – měří určitou zahořklost, žárlivost na jiné lidi, pocit křivdy pro subjektivně vnímané špatné zacházení. („Zdá se mi, že ostatní mají ve všem větší štěstí než já.“)
- **Podezíravost** – jde o projekci vlastní hostility do jiných lidí. Může se pohybovat od prosté nedůvěry až po sklony k paranoidnímu uvažování. („Často bych chtěl/a vědět, jaký skrytý důvod může někdo mít, udělá-li pro mě něco dobrého.“)
- **Verbální agrese** – zahrnuje křik, nadávky, výhružky, klení nebo neadekvátní kritiku. („Když se rozzuřím, říkám ošklivé věci.“)
- **Pocit viny** – tato škála je chápána jako forma autoagrese. Projevuje se výčitkami svědomí, negativními postoji vůči své osobě a přesvědčením o vlastním provinění na jiných lidech. („Mám často pocit, že jsem nevedl správný život.“)

Čepelák (1984) uvádí, že typické použití BDI je v kontextu forenzní psychologie. Nicméně v praxi jej psychologové využívají také např. v oblasti psychologie práce při posudcích k výběrovým řízením na pozice s velkou stresovou zátěží (např. strojvedoucí). Plošnému využití BDI v našich podmínkách brání pravděpodobně to, že neexistují normy pro českou populaci.

6.2. Výzkumný soubor

Pro dotazník zaměřený na postoj ke zvířatům a živočišným produktům a BDI byl výzkumný soubor získán metodou samovýběru. Oba dotazníky byly předloženy probandům po dobu jednoho týdne přes sociální sítě. Původně jsem obdržela 823 vyplněných dotazníků. Pět z nich jsem vyřadila, jelikož chyběla podstatná část odpovědí, dva kvůli evidentně nerelevantním odpovědím. Takto bylo získáno 816 respondentů, z nichž 177 uvedlo, že jsou vegani (21,7 %) a zbytek (639) že jsou karnisté (78,3 %). Základní údaje o pohlaví a stylu stravování shrnuje tabulka 1, informace o věku respondentů potom tabulka 2.

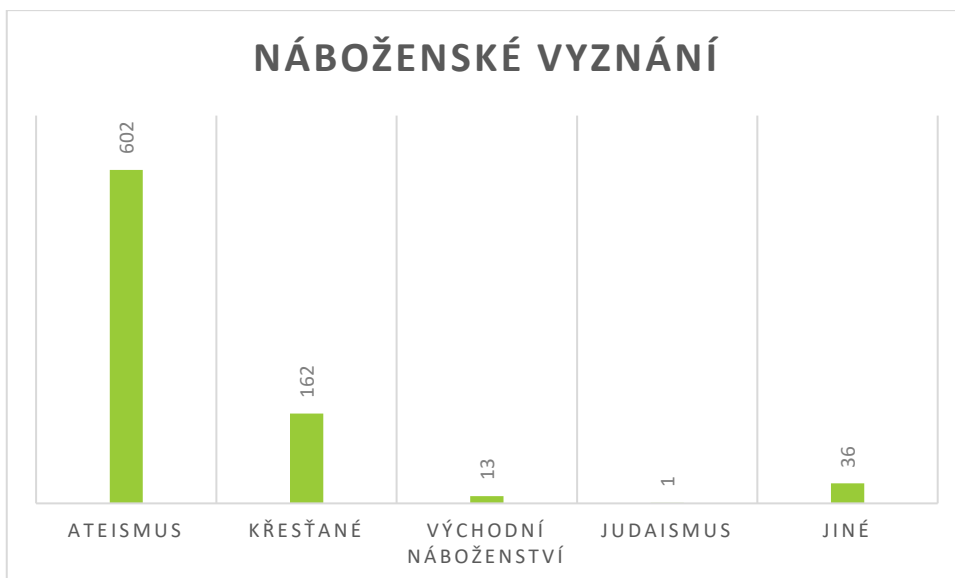
Tabulka 1 – Základní údaje o pohlaví a stylu stravování respondentů

	Počet	% zastoupení
Ženy	705	86,4 %
z toho veganky	152	21,6 %
z toho karnistky	553	78,4 %
Muži	111	13,6 %
z toho vegani	25	22,5 %
z toho karnisté	86	77,5 %
Celkem	816	100,0 %

Tabulka 2 – Věk respondentů

Skupina	Průměr	Sm. odch.	Medián	Minimum	Maximum
ženy	23,6	4,9	23	14	69
muži	24,6	5,5	24	15	49
vegani	23,3	5,2	23	15	55
karnisté	23,8	5,0	23	14	69
celý soubor	23,7	5,0	23	14	69

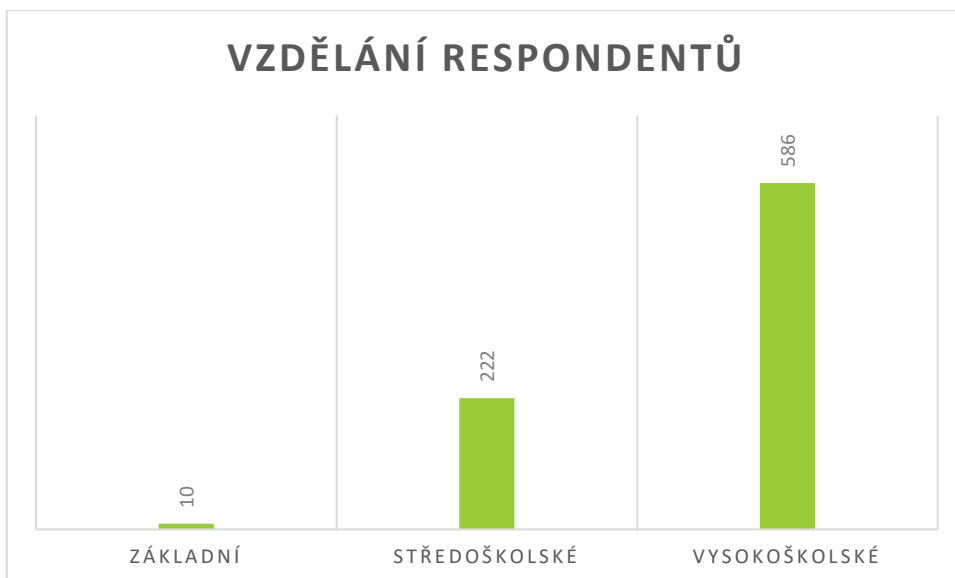
Rozložení náboženského vyznání popisuje graf 1. Východní náboženství zahrnují hinduismus, buddhismus a podobné směry. Kategorie jiné je z drtivé většiny tvořena lidmi, kteří připouští určitý spirituální rozměr svého života, nicméně se nehlásí k žádnému konkrétnímu náboženskému směru – např. „*Věřím ve vyšší moc, ale nepatřím k žádnému náboženství.*“, „*Věřím, že existuje něco víc než my, ale netroufám si specifikovat, co to je.*“ – nebo další náboženské či filozofické směry.

Graf 1 – Rozložení náboženského vyznání výzkumného souboru

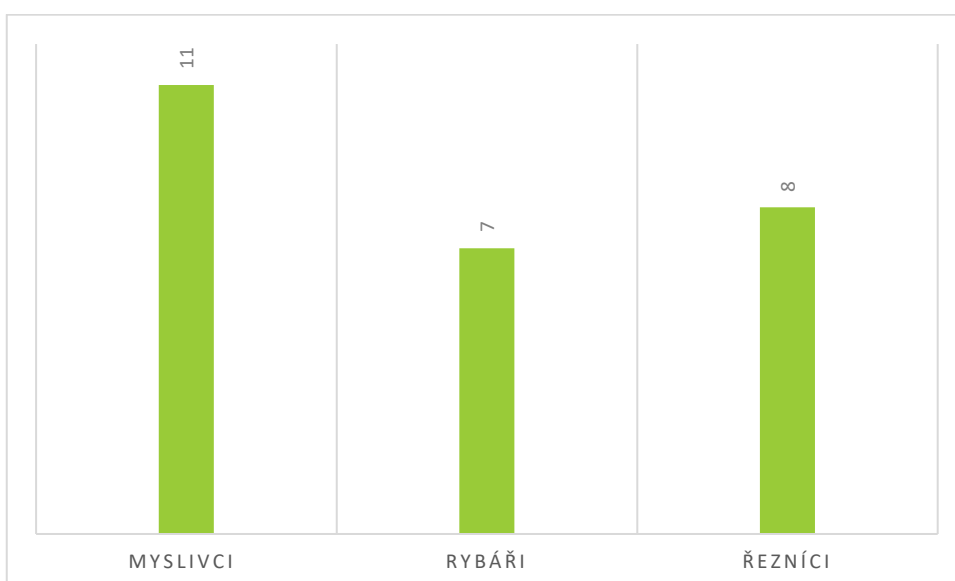
Vliv na konzumované typy zvířat je jednoznačný pouze u judaismu a hinduismu, přičemž oba tyto směry byly zastoupeny v souboru pouze jedním probandem. Judaismus zakazuje konzumaci masa prasete, králíka, koně a divokých zvířat. Příslušný respondent tato masa skutečně nekonzumuje, nicméně uvedenou motivací není náboženství, ale to, že se považuje za vegana, a tedy nekonzumuje vůbec žádné maso. Hinduismus zakazuje konzumaci hovězího, což proband dodržuje, nicméně uvádí, že z etických důvodů nejí vůbec žádné maso. V otázce buddhistického potravního tabu nehovoří zdroje úplně jednoznačně, nicméně do určité míry se dá vycházet z principu áhinsa, tedy neublížení živým bytostem. Z výzkumného souboru se k buddhismu hlásilo 12 osob, z toho maso konzumují dvě. Nicméně žádná z nich toto chování nevysvětluje náboženskou motivací. Celkově odpovědi respondentů naznačují, že vliv náboženství na karnistické či veganské chování není příliš relevantním faktorem.

Rozložení vzdělání ukazuje graf 2.

Graf 2 – Vzdělání respondentů

Příslušnost respondentů ke skupinám spojených s přímým násilným chováním vůči zvířatům je shrnuta v grafu 3.

Graf 3 – Zastoupení skupin vyznačujících se násilným jednáním vůči zvířatům

6.3. Sběr dat

Sběr dat probíhal přes elektronickou formu dotazníků šířenou po sociálních sítích. Dotazníky byly k dispozici po dobu jednoho týdne. Data jsem následně převedla do tabulky v programu MS Excel. Textové odpovědi jsem převedla na číselné hodnoty, vyřadila špatně vyplněné dotazníky a celkově vytvořila upravenou datovou tabulku.

6.4. Práce s daty

Analýzu jsem provedla pomocí programu Statistica 13.3 EN a MS Excel 2016. U všech statistických testů jsem jako kritérium signifikance používala tradiční hladinu významnosti 0,05. V následujících odstavcích popíšu, jak jsem pracovala s daty při ověřování jednotlivých hypotéz, resp. předpokladů. Výsledky budu posléze prezentovat v samostatné kapitole.

H1: V subškálách BDI karnisté dosahují průměrně vyšších skóre než vegani.

H1 se zabývá srovnáním průměrných skóre na 8 subškálách BDI. Model má jediný regresor (příslušnost ke skupině veganů/karnistů) a 8 závisle proměnných kvantitativní povahy. Použila jsem proto Hotellingův test pro dva nezávislé výběry, díky kterému můžeme porovnat průměry všech osmi subškál mezi oběma zkoumanými skupinami v rámci jednoho statistického testu. Nemusíme tak čelit zvýšenému riziku nalezení falešně pozitivních výsledků, jako by tomu bylo, kdybychom každou z osmi dvojic průměrů testovali dvouvýběrovým t-testem zvlášť.

H2: Vegani přiznávají zvířatům více emocí než karnisté.

U H2 se jedná o vztah mezi nezávislou dichotomickou proměnnou (vegan/karnista) a závislou kvantitativní proměnnou (počet přiznávaných emocí). Z důvodu silného levostranného zešikmení závisle proměnné (koeficient šikmosti = -1,97) a z něj plynoucího porušení předpokladu normality reziduí jsem namísto t-testu pro nezávislé výběry použila jeho neparametrický protějšek – Mannův-Whitneyův U test (s korekcí na spojitost i na shody v pořadích). Údaje potřebné k otestování hypotézy pocházejí z Dotazníku postojů a vztahů ke zvířatům z otázky č. 9 v obecné části.

H3: Maso, mléko, vejce a med se liší tím, kolik veganů by bylo ochotných je zkonzumovat.

H3 porovnává očekávané četnosti jednotlivých kategorií s četnostmi předpokládanými. Proto využijeme test dobré shody pro jeden výběr. Očekávané četnosti představují přesné čtvrtiny počtu probandů – karnistů, kteréžto rozdělení by platilo za předpokladu, že by ochota ke konzumaci u všech posuzovaných potravin byla totožná. Data jsem získala z Dotazníku postojů a vztahů ke zvířatům z otázky č. 8 v části pro vegany.

Dále ověřujeme předpoklad, že karnisté rozdělují zvířata na jedlá a nejedlá.

Předpoklad rozdělení zvířat není standardní statistickou hypotézou, nevyhodnocovala jsem jej proto pomocí konkrétního statistického testu. Šlo pouze o srovnání relativních četností probandů (karnistů), kteří explicitně označují dané zvíře za jedlé nebo toto přesvědčení vykazují svým chováním (tedy dané zvíře konzumují). Potřebné údaje jsem vyčetla z Dotazníku postojů a vztahů ke zvířatům z části pro karnisty z otázek 1 až 14. Předem jsem si stanovila, že za „jedlá“ budu považovat ta zvířata, kde relativní četnost jedlosti dosáhne alespoň 50 %, v opačném případě budu zvířata klasifikovat jako „nejedlá“.

6.5. Etické problémy a jejich řešení

Při realizaci výzkumného projektu byly dodrženy etické normy a nejsem si vědoma celkového pochybení či jejich nedodržení.

Dobrovolným respondentům byl předložen dotazník, který nebyl eticky problematický. Věk respondentů byl omezen minimem 18 let, jednalo se tedy o dospělé a svéprávné osoby. V souboru se vyskytli i mladší respondenti (celkem 13), ze souboru však nebyli vyřazeni, protože jejich dotazníky byly vyplněny validně a s účastí ve výzkumu dobrovolně souhlasili. Navíc všichni respondenti měli právo účast na výzkumu odmítnout v kterékoli jeho fázi.

V rámci práce je zachována anonymita respondentů. Citlivé a osobní údaje jsou uchovány v tajnosti. V rámci výzkumu nedošlo ke klamání respondentů.

V rámci sebereflexe výzkumníka považuji za nutné připustit, že jde o téma, které má pro mne značný osobní význam. Přes veškerou snahu o maximální objektivitu pravděpodobně není možné se zcela oprostít od vlastního subjektivního přesvědčení. Na druhou stranu považuji vysokou zainteresovanost v problematice za pozitivní prvek pro lepší orientaci v tématu, větší zaujetí pro získání dalších informací a záměr pracovat na poli, které považuji za relevantní. Jakkoli je vytvoření osobního názoru na téma kontroverznější povahy přirozené, jednoznačně tvoří jeden z limitů této diplomové práce.

7. Výsledky

H1: V subškálách BDI karnisté dosahují průměrně vyšších skóre než vegani.

Výsledek: $T^2 = 9,86$; $F(8, 807) = 1,22$; $p = 0,28$. P-hodnota přesahuje stanovenou hladinu významnosti, hypotézu tedy není možné přijmout. Nezískala jsem statisticky významný důkaz toho, že by celková míra agresivity karnistů byla významně vyšší než celková míra agresivity veganů. Tabulka 3 poskytuje podrobnější informace o rozdílech mezi průměrnými hodnotami veganů a karnistů pro každou subškálu BDI zvlášť.

Tabulka 3 – Výsledky veganů a karnistů v jednotlivých subškálách BDI

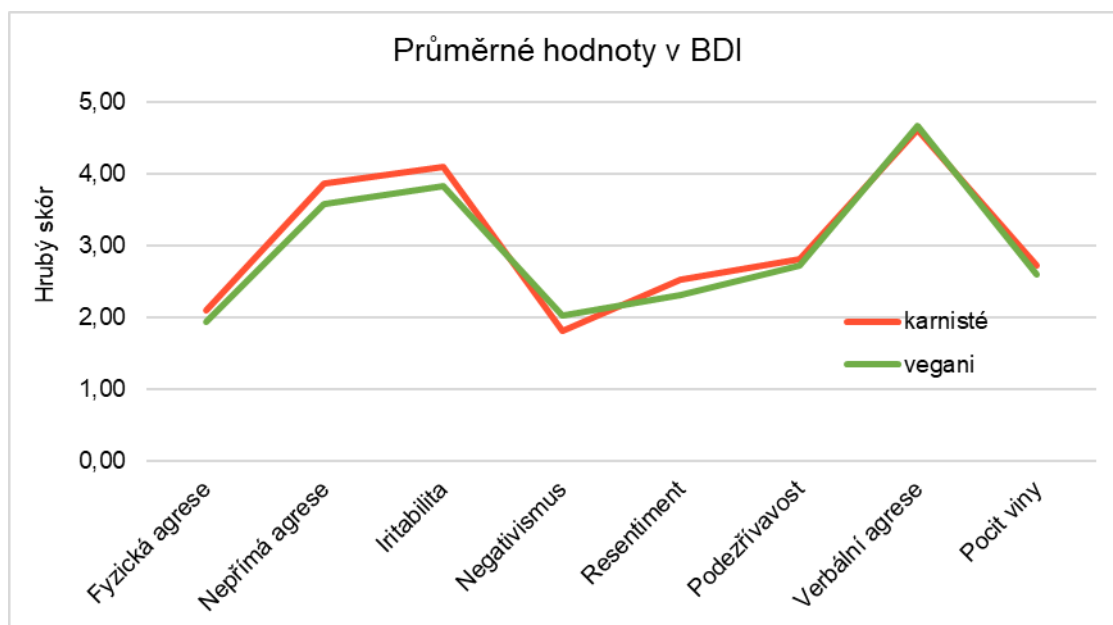
Subškála BDI	Průměr (SD) karnisté	Průměr (SD) vegani	t	s. v.	p-hodnota (1str.)	Míra účinku
Fyzická agrese	2,10 (1,25)	1,94 (1,28)	1,43	814	0,08	0,12
Nepřímá agrese	3,86 (1,79)	3,58 (1,85)	1,80	814	0,04	0,15
Iritabilita	4,09 (2,00)	3,83 (1,83)	1,53	814	0,06	0,13
Negativismus	1,81 (2,12)	2,02 (2,35)	-1,16	814	0,88	-0,10
Resentiment	2,52 (2,18)	2,31 (2,12)	1,18	814	0,12	0,10
Podezřívavost	2,81 (1,86)	2,72 (1,97)	0,57	814	0,28	0,05
Verbální agrese	4,62 (1,65)	4,67 (1,58)	-0,34	814	0,63	-0,03
Pocit viny	2,72 (2,00)	2,59 (1,98)	0,77	814	0,22	0,07

Komentář: SD = směrodatná odchylka. Ve sloupcích Průměr (SD) karnisté a Průměr (SD) vegani je tučně vyznačen vždy větší z těchto průměrů. Sloupec t obsahuje hodnotu testové statistiky klasického dvouvýběrového t-testu (rozptyly obou skupin se ani pro jednu subškálu nelišily významně, nebylo tedy nutné používat Welchovu adaptaci t-testu). P-hodnoty jsou již přepočítané jednostranné (dle směru, který předpokládá hypotéza). Za míru účinku jsem zvolila Cohenovo d, které interpretujeme jako rozdíl mezi skupinami ve směrodatných odchylkách (z pohledu karnistů).

Přestože karnisté skutečně ve většině subškál skórují o něco výše než vegani, rozdíly ani v jednom případě nelze považovat za významné. Jako ukazatel významnosti je v tomto případě vhodnější použít míru účinku jakožto ukazatel praktické významnosti, nikoli standardní p-hodnotu jakožto ukazatel statistické významnosti.⁸

⁸ Je tomu tak proto, že p-hodnota závisí na velikosti souboru – rozsáhlé výběry umožňují i nepatrný efekt označit za statisticky významný. (Připomeňme, že v našem souboru figurovalo 816 jedinců.) Pokud bychom se i tak chtěli držet zažitých p-hodnot, měli bychom provést některou z korekcí hladiny významnosti, například Bonferroniho korekci, která celkovou hladinu významnosti dělí počtem dílčích statistických testů (zde $0,05 / 8 \doteq 0,006$). Pod tuto hranici neklesla žádná z p-hodnot.

Obrázek 4 umožňuje na výsledky nahlédnout graficky. Vidíme, že lomené čáry mají téměř totožný průběh a nezřídka splývají. Celkový „profil“ agresivity průměrného karnisty se tedy skutečně neliší od celkového „profilu“ agresivity průměrného vegana.

Graf 4 – Srovnání průměrných hodnot veganů a karnistů v osmi subškálách BDI

H2: Vegani přiznávají zvířatům více emocí než karnisté.

Ukažme nejprve, jak často které emoce vegani a karnisté zvířatům přisuzují. Pro možnost snadného srovnání byly v tabulce 4 použity četnosti relativní, nikoli absolutní.

Tabulka 4 – Relativní četnosti emocí přisuzovaných zvířatům dle stylu stravování respondenta

	Radost	Strach	Smutek	Bolest	Mateřská láska	Přátelství	Zoufalství
Vegani	98,9 %	99,4 %	94,9 %	99,4 %	98,9 %	94,4 %	92,1 %
Karnisté	97,7 %	97,7 %	93,4 %	98,0 %	87,0 %	77,2 %	61,8 %
Vážený průměr*	97,9 %	98,0 %	93,8 %	98,3 %	89,6 %	80,9 %	68,4 %

* Jako váhy byly použity rozsahy podsouborů (177 veganů, 639 karnistů).

Vegani i karnisté často souhlasí s tím, že zvířata mohou cítit emoce. Nejčastěji přisuzovanou emocí je bolest (99,4 % veganů, 98,0 % karnistů), naopak nejméně často si obě skupiny respondentů myslí, že zvířata mohou cítit zoufalství (92,1 % veganů, 61,8 % karnistů).

Nyní srovnáme, zda mají vegani tendenci přisuzovat zvířatům více emocí než karnisté. Mannův-Whitneyův U test (s úpravou na spojitost i na shody v pořadí) jednoznačně hovoří ve prospěch stanovené hypotézy: $U = 38\,487$; Z upravené = 7,52; $p < 0,001$, $AUC = 0,34$. Vzhledem k nízké p-hodnotě tedy můžeme prohlásit, že vegani připouštějí existenci vybraných emocí u zvířat ve vyšší míře než karnisté. Ukazatel AUC (z angl. *area under curve*) říká, jaká je pravděpodobnost, že náhodně vybraný karnista jich přece jenom přisoudí víc než náhodně vybraný vegan (kdyby mezi skupinami neexistoval rozdíl, pak by se tato pravděpodobnost rovnala 50 %).

H3: Maso, mléko, vejce a med se liší tím, kolik veganů by bylo ochotných je zkonzumovat.

Výsledek: $\chi^2(3, n = 177) = 315,59$; $p < 0,001$. Dle p-hodnoty přijímáme alternativní hypotézu. Základní živočišné produkty (maso, mléko, vejce, med) se liší tím, kolik veganů by bylo za definovaných podmínek ochotných je konzumovat. V případě nucené volby si nejčastěji vyberou med, nejméně často pak maso. Podrobnější náhled na výsledky poskytuje tabulka 5.

Tabulka 5 – Výsledky chí kvadrát testu dobré shody pro jeden výběr

Preferovaná potravina	Pozorovaná četnost	Očekávaná četnost	Dílčí hodnota sumy
Maso	0	44,25	44,25
Mléko	15	44,25	19,33
Vejce	16	44,25	18,04
Med	146	44,25	233,97
Σ	177	177	315,59

Předpoklad: Karnisté rozdělují zvířata na jedlá a nejedlá.

Tabulka 6 poskytuje přehled o relativních četnostech probandů (karnistů), kteří explicitně označují dané zvíře za jedlé („*Myslím, že tohle zvíře je k jídlu.*“) či toto přesvědčení vykazují svým chováním – tedy dané zvíře konzumují („*Jím jeho maso.*“).

Tabulka 6 – Relativní četnosti jedlosti

Zvíře	"Myslím, že tohle zvíře je k jídlu."	"Jím jeho maso."	Jedlost *
Slepice	34,4 %	69,0 %	71,2 %
Ryba	36,3 %	64,5 %	69,3 %
Prase	33,5 %	60,9 %	65,3 %
Kráva	30,7 %	58,5 %	62,1 %
Králík	26,1 %	36,6 %	43,5 %
Srna	26,8 %	30,5 %	40,7 %
Ovce	28,0 %	28,8 %	40,2 %
Hmyz	15,8 %	3,3 %	16,7 %
Hlemýžď	9,5 %	4,4 %	11,7 %
Kůň	7,8 %	3,1 %	9,1 %
Had	6,1 %	0,6 %	6,3 %
Pes	3,8 %	0,2 %	3,9 %
Potkan	3,6 %	0,3 %	3,9 %
Kočka	3,0 %	0,0 %	3,0 %

* Jelikož proband mohl vybrat obě odpovědi („myslím, že tohle zvíře je k jídlu“ i „jím jeho maso“), nebyl pro výpočet zastoupení jedlosti použit prostý součet kladných odpovědí, ale logická relace „nebo“ (matematicky disjunkce). Disjunkce nabývá pravdivostní hodnoty 1, je-li pravdivý alespoň jeden z argumentů – stačilo tedy, aby respondent odpověděl kladně na alespoň jednu z nabízených možností.

Relativní četnosti jedlosti dávají tušit, že karnisté nejspíš skutečně smýšlejí o zvířatech jako o jedlých či nejedlých. Budeme-li se držet původního předpokladu, že za jedlé považujeme zvíře s relativní četností jedlosti alespoň 50 %, za jedlá jsou mezi karnisty obecně pokládána následující zvířata: **slepice, ryba, prase a kráva**. Naopak králíka, srnu, ovci, hmyz, hlemýžď, koně, hada, psa, potkana a kočku za jedlé nepovažují, ačkoli z této skupiny nejedlých zvířat by mohlo být zajímavé vyčlenit ještě skupinu „potenciálně jedlých“ zvířat (zvířat, kde se relativní četnost probandů, kteří zvíře považují za jedlé nebo jej přímo konzumují, blíží hranici 50 %), kam bychom zařadili králíka, srnu a ovci. Dále však budeme pracovat pouze s dělením na jedlá a nejedlá zvířata.

8. Diskuze

Tato práce se zabývala psychologickým konceptem karnismu, tedy ambivalentním vztahem lidí ke zvířatům. Jde o problematiku, která je plošně diskutována relativně krátkou dobu, nicméně jako taková existuje v podstatě odjakživa.

V této práci jsem se snažila obrátit obvyklé pojetí výzkumu výživových návyků či eticko-filosofických směrů, které se výživy týkají. Většinou jsou předmětem výzkumu tzv. alternativní výživové směry jako je vegetariánství, veganství, makrobiotika nebo vitariánství, přičemž za base line je považována tzv. konvenční strava, která je ze statistického pojetí normou. Vzhledem k záměru soustředit se na fenomén karnismu, chápu v této práci vegany a vegetariány jako jakousi kontrolní skupinu, neboť chování zkoumaného typu nevykazují.

Hypotézu, že karnisté a vegani přisuzují zvířatům odlišnou paletu emocí, jsme přijali. Vegani jsou v obecně ochotnější připustit existenci emocí u zvířat. Výsledek je v souladu s konceptem objektivizace, jak ho popisuje Melanie Joy.

Nucená volba živočišného produktu, který by vegani byli potenciálně ochotni zkonsumovat, se mezi základními kategoriemi (maso, mléko, vejce, med) prokazatelně liší. Nejlepší vychází med a nejhůře maso. Tyto výsledky jsou poměrně očekávané. Pro maso je nutné živočicha usmrtit, tedy získává se tou nejvíc invazivní metodou. Oproti tomu med je přijímán nejvíce smířlivě. Ostatně o problematice medu se vedou debaty i v rámci veganské komunity.

Relativní četnosti sice nebyly statisticky vyhodnoceny, nicméně existenci schémat specifických pro různá zvířata dle teorie Melanie Joy v podstatě následují. Hodnoty přesahující 50 % u krávy, prasete, slepice a ryby korespondují s obvykle konzumovanými zvířaty v rámci našich kulturních podmínek.

Nebyl nalezen důkaz významného rozdílu agresivity dle BDI (včetně všech subškál) mezi vegany a karnisty. Což ukazuje, že agresivita není oním určujícím faktorem při konzumaci zvířat. Toto zjištění je v souladu s konceptem karnismu. Jak tvrdí Foer, drtivá většina lidí totiž není v kontaktu s procesem výroby živočišných produktů (mezi respondenty nebyl nikdo pracující v masném, mléčném nebo vaječném průmyslu). K získávání masa a ostatních takových potravin lidé žádnou agresi nepotřebují. Nejde ani o záměrné delegování agresivního chování na jiné osoby. Mnoho autorů popisuje disociaci, díky které lidé nevidí souvislost mezi zvířetem a obsahem svého talíře.

8.1. Přínosy a limity práce

Za **přínosy této práce** považuji ověření některých částí teorie karnismu v našich podmínkách, kde jde o relativně málo řešenou problematiku. Dále chápu jako přínosné vybočení z paradigmatu statistické normy a podrobnější zkoumání chování většinové populace, namísto méně zastoupených alternativních směrů. Zkoumání karnismu, jeho příčin a následků, může vést ke zlepšení jak životního prostředí díky zmírnění enviromentálních dopadů, tak ke zlepšení životních podmínek zvířat. Také si myslím, že je žádoucí zvyšovat povědomí o kruté realitě původu a dopadu produktů, které běžně používáme.

Mezi **limity práce** spadá jednoznačně obrovský rozsah fenoménu karnismu, který zde určitě není zachycen ve své komplexní podobě. Dokážu si představit nespočet dalších psychologických aspektů karnismu, které zde buď vůbec nezmiňuji, nebo se jimi zabývám velmi povrchně. Dalším úskalím práce je to, že lidské potravní chování je poměrně složité a kategorie veganů a karnistů nejsou nijak pevně ohraničeny. Práce například nezohledňuje zvláštní kategorie pro lidi, kteří jsou ve svém postoji tak nějak „napůl cesty“ mezi oběma protipóly – vegetariánství⁹, laktovegetariánství¹⁰, ovovegetariánství¹¹, laktoovovegetariánství¹², pescetariánství¹³, redukcionismus¹⁴. Stěžejním limitem práce je samozřejmě použití nestandardizovaného dotazníku. Vznikl na základě toho, že se jedná o poměrně nové a relativně málo zmiňované téma a relevantní standardizované nástroje pro jeho výzkum neexistují. Otázky, jejichž podoba neodpovídá zařazení do kvantitativního dotazníkového šetření, sloužily primárně k rozšíření získaného okruhu informací a možných námětů pro následný výzkum. Nebyly statisticky vyhodnocovány a příště budou sbírány odlišným způsobem – kvalitativním. Limity vycházející ze subjektivního postoje mé osoby zmiňuji v podkapitole o etických aspektech.

⁹ Odmítají konzumaci produktů, kvůli nimž je zvíře nutné usmrtit – tedy maso, sádlo, kůži apod.

¹⁰ Z živočišných produktů konzumují jen mléko.

¹¹ Z živočišných produktů konzumují jen vejce.

¹² Z živočišných produktů konzumují jen mléko a vejce.

¹³ Nejedí maso s výjimkou rybiho.

¹⁴ Konzumují živočišné potraviny, ale pouze v malém, blíže nespecifikovaném, množství.

8.2. Možnosti dalšího výzkumu

V rámci **dalšího výzkumu** mi připadá zajímavé zaměřit se na mythmakers a jejich působení v rámci společnosti. Dále by bylo možné se blíže soustředit na působení karnismu v rámci médií (např. způsob prezentace živočišných produktů, nakolik jsou zkreslené informace o jejich původu apod.). V neposlední řadě by bylo možné věnovat se osobnostním charakteristikám lidí, kteří se na získávání živočišných produktů skutečně podílí vlastníma rukama – tedy pracují ve velkochovech, především u porážek zvířat, potažmo jejich odlišností od běžné populace, která pouze konzumuje výsledný produkt. Určitá specifika se v literatuře popisují, zejména pak následky tohoto typu práce na psychiku daných osob. Konečně by mohlo být zajímavé věnovat větší pozornost výzkumu na poli psychiky zvířat, neboť stav poznání není v tomto ohledu příliš dobrý.

9. Závěry

Výzkumná část se zabývala vybranými psychologickými aspekty karnismu a veganství. Vytyčeny byly následující hypotézy:

H1: V subškálách BDI karnisté dosahují průměrně vyšších skóre než vegani.

Hypotézu nepřijímám. V rámci práce nebyl nalezen významný rozdíl v žádné ze složek agresivity dle BDI mezi karnisty a vegany.

H2: Vegani přiznávají zvířatům více emocí než karnisté.

Hypotézu přijímám. Vegani připouštějí existenci emocí u zvířat ve statisticky významně vyšší míře než karnisté.

H3: Maso, mléko, vejce a med se liší tím, kolik veganů by bylo ochotných je zkonsumovat.

Hypotézu přijímám. Dané potraviny se liší tím, kolik veganů by bylo ochotných je zkonsumovat. V případě nucené volby si vegan nejpravděpodobněji vybere med, nejméně pravděpodobně maso.

Předpoklad, že karnisté rozdělují zvířata na jedlá a nejedlá.

Předpoklad potvrzuji. Srovnání relativních četností ukazuje, že nadpoloviční většina respondentů považuje za jedlá zvířata krávy, prasata, slepice a ryby. Za nejedlá naopak králíky, koně, ovce, smy, hlemýždě, hady, potkany, hmyz, psy a kočky.

10. Souhrn

Magisterská diplomová práce „Psychologické aspekty karnismu“ se skládá z teoretické a praktické části.

Témata hlavních kapitol teoretické části jsou vztah lidí a zvířat, lidská agrese a násilné chování a lidské alimentární chování a karnismus. Spektrum lidských vztahů ke zvířatům je velmi pestré a zahrnuje mnoho rovin. Složitá je už samotná definice pojmu zvíře, v podstatě jde o všechny živočichy s výjimkou člověka. V rámci této práce je důležitý jednak zájmový chov, jednak chov pro zisk surovin. Z hlediska psychiky zvířat se dnes v zásadě připouští existence jejich emocionálního systému, nicméně zatím není nalezen konsenzus o jeho skladbě. Hlavním zkoumaným jevem je bolest, jejíž působení se díky popsaným nociceptorům a nervové soustavě u zvířat připouští. Empatické vcítění do prožívání cizí bolesti může být velmi markantní. Bylo zjištěno, že empatie je vyšší u žen a také u vegetariánů a veganů. Zároveň zde působí princip podobnosti. Významným neuronálním podkladem empatie a sociálních interakcí obecně je systém zrcadlových neuronů. Empatii vůči cizímu stresu lze chápat z neuronálního, neurochemického případně sociálně-psychologického pohledu. Akutní stres může empatii zvyšovat a těkání myšlenek naopak snižovat. Lidské alimentární chování je často velmi složité a je reakcí na potřebu potravy, kterou řadíme mezi sebezáchovné motivy. Z biologického hlediska je člověk řazen mezi konzumenty II. řádu, potažmo všežravce. U lidí však nejde pouze o uspokojení biologického pudu, ale má také značný sociální a symbolický význam. Karnismus je systém postojů a schémat, který umožňuje lidem zachovat svůj pozitivní vztah ke zvířatům a zároveň je používat k jídlu. Koncept vychází z teorie psycholožky Melanie Joy. Základem je dělení na zvířata jedlá a nejedlá, od čehož se odvíjí různý přístup k různým živočišným druhům, což souvisí s rozdílnou percepcí.

Praktická část práce je založena na kvantitativním výzkumu vybraných psychologických aspektů karnismu. Jednalo se o vyplnění nestandardizovaného dotazníku s obecnou částí mapující postoj respondentů ke zvířatům a živočišným produktům, dále částí určenou pro vegany mapující limity restriktce živočišných produktů a v neposlední řadě částí pro karnisty, která se zabývala schématy spojenými s jednotlivými druhy zvířat. Tento dotazník byl doplněn Inventářem Buss-Durkee pro stanovení míry agresivity.

Respondenti byli získáni metodou samovýběru, neboť dotazník byl šířen v rámci sociálních sítí. Výzkumu se zúčastnilo 816 osob o průměrném věku 24 let, z toho 705 žen a 111 mužů. Za vegany se považovalo 177 osob. Výsledky praktické části ukázaly, že vegani

ve vyšší míře připouští existenci emocí u zvířat. V případě nucené volby existuje statisticky významný rozdíl mezi jednotlivými potravinami živočišného původu – nejpřijatelnější je med a nejméně přijatelné maso. Dle BDI jsem nezjistila signifikantní rozdíl v agresivitě mezi karnisty a vegany. Relativní četnosti karnistů naznačují, že karnisté skutečně rozdělují zvířata na jedlá a nejedlá. Jedlá zvířata pak korespondují s nejčastěji konzumovanými druhy v našich kulturních podmínkách.

Práce poukazuje na existenci některých projevů karnismu, popsáných v původním konceptu. Naopak zkoumání agresivity se ukázalo jako irelevantní pro vysvětlení dané problematiky.

11. Seznam použitých zdrojů

- AHDB stresses health benefits of meat and dairy. (2018). *Food & Drink Technology*, 17(5), 7. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=127974225&lang=cs&site=ehost-live>
- Alford, C. F. (2016). Mirror Neurons, Psychoanalysis, and the Age of Empathy. *International Journal Of Applied Psychoanalytic Studies*, 13(1), 7-23. doi:10.1002/aps.1411
- Allen, M. W., Wilson, M., Sik Hung, N., & Dunne, M. (2000). Values and Beliefs of Vegetarians and Omnivores. *Journal Of Social Psychology*, 140(4), 405-422.
- Amiot, C. E., & Bastian, B. (2015). Toward a psychology of human–animal relations. *Psychological Bulletin*, 141(1), 6-47. doi:10.1037/a0038147
- Andersen, K., & Kuhn, K. (2018, May 18). Cowspiracy. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=564_ZsGNJv8
- Bass, E. C., Stednitz, S. J., Simonson, K., Shen, T., & Gahtan, E. (2014). Physiological stress reactivity and empathy following social exclusion: a test of the defensive emotional analgesia hypothesis. *Social Neuroscience*, 9(5), 504-513. doi:10.1080/17470919.2014.929533
- Bilewicz, M., Imhoff, R., & Drogosz, M. (2011). The humanity of what we eat: Conceptions of human uniqueness among vegetarians and omnivores. *European Journal Of Social Psychology*, 41(2), 201-209. doi:10.1002/ejsp.766
- Boissy, A., & Lee, C. (2014). How assessing relationships between emotions and cognition can improve farm animal welfare. *Revue Scientifique Et Technique (International Office Of Epizootics)*, 33(1), 103-110.
- Braithwaite, J., & Braithwaite, V. (1982). Attitudes toward animal suffering: an exploratory study. *International Journal for the Study of Animal Problems (USA)*. Retrieved from <http://agris.fao.org/agrissearch/search.do?f=1984/US/US84111.xml;US8272689>
- Braithwaite, V. A., & Ebbesson, L. E. (2014). Pain and stress responses in farmed fish. *Revue Scientifique Et Technique (International Office Of Epizootics)*, 33(1), 245-253.
- Bratanova, B., Loughnan, S., & Bastian, B. (2011). The effect of categorization as food on the perceived moral standing of animals. *Appetite*, 57, 193-196.
- Buss, A.H. and Durkee, A. (1957) An Inventory for Assessing Different Kinds of Hostility. *Journal of Consulting Psychology*, 21, 343-349.

- Calderón-Amor, J., Luna-Fernández, D., & Tadich, T. (2017). Study of the Levels of Human-Human and Human-Animal Empathy in Veterinary Medical Students from Chile. *Journal Of Veterinary Medical Education*, 44(1), 179-186. doi:10.3138/jvme.0216-038R
- Campbell, N. A., & Reece, J. B. (2006). *Biologie*. Brno: Computer Press.
- Caviola, L., Everett, J. C., & Faber, N. S. (2018). The moral standing of animals: Towards a psychology of speciesism. *Journal Of Personality And Social Psychology*, doi:10.1037/pspp0000182
- Čepelák, J. (1984) *Psychometrické zkoumání agresivity*. Praha: Výzkumný ústav penologický SNV ČSR.
- de Vere, A. J., & Kuczaj II, S. A. (2016). Where are we in the study of animal emotions?. *Wires: Cognitive Science*, 7(5), 354-362. doi:10.1002/wcs.1399
- Diamond, H. & Diamond, M. (2002) *Fit for Life*. New York: Fine Communications.
- Dostál, D. (2016). *Statistické metody v psychologii*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Duve, K. (2013). *Jist slušně*. Praha: Dokořán.
- Eisnitz, G. (2006). *Slaughterhouse: The Shocking Story of Greed, Neglect, and Inhumane Treatment Inside the U.S. Meat Industry*. New York: Prometheus books
- Ferjenčík, J. (2000). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál.
- Feshbach, S. (1990). Psychology, human violence, and the search for peace: Issues in science and social values. *Journal Of Social Issues*, 46(1), 183-198. doi:10.1111/j.1540-4560.1990.tb00281.x
- Fessler, D. M., & Navarrete, C. D. (2003). Meat Is Good to Taboo: Dietary Proscriptions as a Product of the Interaction of Psychological Mechanisms and Social Processes. *Journal Of Cognition & Culture*, 3(1), 1-40. doi:10.1163/156853703321598563
- Figley, Ch. (1995) *Compassion Fatigue*. New York: Taylor & Francis Group.
- Flynn, C. P. (2002). Hunting and Illegal Violence Against Humans and Other Animals: Exploring the Relationship. *Society & Animals*, 10(2), 137-154. doi:10.1163/156853002320292291
- Foer, J. S. (2015). *Eating animals*. New York: Little, Brown and Company.
- George, J. (1993). *Longline Fishing*. Rome: Food & Agriculture Org.
- Gonzalez-Liencre, C., Breidenstein, A., Wolf, O. T., & Brüne, M. (2016). Sex-dependent effects of stress on brain correlates to empathy for pain. *International Journal Of Psychophysiology*, 10547-56. doi:10.1016/j.ijpsycho.2016.04.011

- Grandin, Temple. (1988). Behavior of Slaughter Plant and Auction Employees Toward the Animals. *Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of The Interactions of People & Animals*. 1. 205-213. 10.2752/089279388787058335.
- Greger, M. & Stone, G. (2016) *How to not die*. New York: Flatiron Books.
- Haidt, J. et al. (1997). Body, Psyche, and Culture: The Relationship Between Disgust and Morality. *Psychology & Developing Societies*. 9. 107-131. 10.1177/097133369700900105
- Hamilton, M. (2006). Eating Death: Vegetarians, Meat and Violence. *Food, Culture and Society: An International Journal of Multidisciplinary Research*. 9. 155-177. 10.2752/155280106778606053
- Herzog, H. (2010). *Some we love, some we hate, some we eat: Why it's so hard to think straight about animals*. New York: Harper Collins.
- Hovorun, C. (2016). Ideology and Religion. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*, (3), 23-35.
- Hyeonjin, J., & Seung-Hwan, L. (2018). From Neurons to Social Beings: Short Review of the Mirror Neuron System Research and Its Socio-Psychological and Psychiatric Implications. *Clinical Psychopharmacology & Neuroscience*, 16(1), 18-31. doi: 10.9758/cpn.2018.16.1.18
- Joy, M. (2010). *Why we love dogs, eat pigs and wear cows*. San Francisco: Conari press.
- Joy, Melanie (2003). *Psychic Numbing and Meat Consumption: The Psychology of Carnism*, doctoral dissertation, Saybrook Graduate School, San Francisco.
- Joy, Melanie (2001). From Carnivore to Carnist: Liberating the Language of Meat, *Satya*, 18(2), September, pp. 126–127.
- Kam, J. Y., Xu, J., & Handy, T. C. (2014). I don't feel your pain (as much): The desensitizing effect of mind wandering on the perception of others' discomfort. *Cognitive, Affective & Behavioral Neuroscience*, 14(1), 286-296. doi:10.3758/s13415-013-0197-z
- Kasperbauer, T. (2015). Rejecting Empathy for Animal Ethics. *Ethical Theory & Moral Practice*, 18(4), 817-833. doi:10.1007/s10677-014-9557-1
- Kolařík et al. (2017). *Manuál pro psaní diplomových prací*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Kováčová, N. (2018, July 22). *Jediné riziko vegánstva*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=0BqIVqTFIh0&t=2s>
- Kruglanski, A. W., Gelfand, M. J., Bélanger, J. J., Sheveland, A., Hetiarachchi, M., & Gunaratna, R. (2014). The Psychology of Radicalization and Deradicalization: How Significance Quest Impacts Violent Extremism. *Political Psychology*, 3569-93. doi:10.1111/pops.12163
- Loughnan, S. et al. (2012). The Meat Paradox: How are we able to love animals and love eating animals. *IN-MIND ITALIA*. 1.

- Masopustová, R. et al. (2006). Chov exotických savců. Praha: Česká zemědělská univerzita.
- Mazza, M., Tempesta, D., Pino, M. C., Nigri, A., Catalucci, A., Guadagni, V., & ... Ferrara, M. (2015). Neural activity related to cognitive and emotional empathy in post-traumatic stress disorder. *Behavioural Brain Research*, 28237-45. doi:10.1016/j.bbr.2014.12.049
- Mendes, E. (2013). An application of the transtheoretical model to becoming vegan. *Social Work In Public Health*, 28(2), 142-149. doi:10.1080/19371918.2011.561119
- Meyer-Rochow, V. B. (2009). Food taboos: their origins and purposes. *Journal Of Ethnobiology And Ethnomedicine*, 518. doi:10.1186/1746-4269-5-18
- Mischkowski, D., Crocker, J., & Way, B. M. (2016). From painkiller to empathy killer: acetaminophen (paracetamol) reduces empathy for pain. *Social Cognitive And Affective Neuroscience*, 11(9), 1345-1353. doi:10.1093/scan/nsw057
- Moore, G. (2013) *Principia Ethica*. Createspace.
- Plous, S. (2003). Is there such a thing as prejudice toward animals? McGraw-Hill Companies, Inc. Retrieved from <http://www.understandingprejudice.org/pdf/animals.pdf>
- Praszkier, R. (2016). Empathy, mirror neurons and SYNC. *Mind & Society*, 15(1), 1-25. doi:10.1007/s11299-014-0160-x
- Ridley, M. (2007). *Červená královna*. Praha: Portál.
- Rodrigues, S. M., Saslow, L. R., Garcia, N., John, O. P., & Keltner, D. (2009). Oxytocin receptor genetic variation relates to empathy and stress reactivity in humans. *PNAS Proceedings Of The National Academy Of Sciences Of The United States Of America*, 106(50), 21437-21441. doi:10.1073/pnas.0909579106
- Rothgerber, H. (2012). Real Men Don't Eat (Vegetable) Quiche: Masculinity and the Justification of Meat Consumption. *Psychology of Men & Masculinity*. Advance online publication. doi: 10.1037/a0030379
- Roviello, A. (2007). The Hidden Violence of Totalitarianism: The Loss of the Groundwork of the World. *Social Research*, 74(3), 923-930.
- Sadeghiyeh, H., Khorrami, A., & Hatami, J. (2017). Gender Differences in Sensorimotor Empathy for Pain: A Single-Pulse TMS Study. *Current Neurobiology*, 8(3), 99-111.
- Serpell, J. A. (2009). Having Our Dogs and Eating Them Too: Why Animals Are a Social Issue. *Journal Of Social Issues*, 65(3), 633-644. doi:10.1111/j.1540-4560.2009.01617.x
- Schmidt, C., Joffé, G., & Davar, E. (2005). The Psychology of Political Extremism. *Cambridge Review Of International Affairs*, 18(1), 151-172. doi:10.1080/09557570500060157
- Schott, G. D. (2015). Pictures of pain: their contribution to the neuroscience of empathy. *Brain: A Journal Of Neurology*, 138(3), 812-820.

- Slovic, P. (2007). "If I look at the mass I will never act:" Psychic Numbing and genocide. *Judgment and Decision Making*, 2(2), 79–95.
- Sneijder, P., & te Molder, H. (2009). Normalizing ideological food choice and eating practices. Identity work in online discussions on veganism. *Appetite*, 52(3), 621-630. doi:10.1016/j.appet.2009.02.012
- Spunt, R. P., Ellsworth, E., & Adolphs, R. (2017). The neural basis of understanding the expression of the emotions in man and animals. *Social Cognitive And Affective Neuroscience*, 12(1), 95-105. doi:10.1093/scan/nsw161
- Staub, E. (2014). Obeying, Joining, Following, Resisting, and Other Processes in the Milgram Studies, and in the Holocaust and Other Genocides: Situations, Personality, and Bystanders. *Journal Of Social Issues*, 70(3), 501-514. doi:10.1111/josi.12074
- Stojanovičová, M., Matějovi, H., & Derflerová-Brázdová, Z. (2015, September 10). Jak ovlivňují jednotlivá náboženství stravovací návyky. Retrieved from <http://www.vyzivaspol.cz/jak-ovlivnuji-jednotliva-nabozenstvi-stravovaci-navyky/>
- Stout, M. (2005). *The sociopath next door: The ruthless versus the rest of us*. New York: Broadway Books.
- Šejnohová, J. (2018). *Statistická šetření ekologického zemědělství (Rep.)*. Praha: Ústav zemědělské ekonomiky a informací.
- Thomas, K. (1983). *Man and the Natural World: A History of the Modern Sensibility*. New York: New York.
- Thompson, P. & Kaplan, D. (Ed.). (2013) *Encyclopedia of Food and Agricultural Ethics: SpringerReference* (www.springerreference.com). SpringerDVerlag Berlin Heidelberg. DOI:10.1007/SpringerReference_307589 2013D05D25 11:04:05 UTC
- Tomova, L., Majdandžic, J., Hummer, A., Windischberger, C., Heinrichs, M., & Lamm, C. (2017). Increased neural responses to empathy for pain might explain how acute stress increases prosociality. *Social Cognitive And Affective Neuroscience*, 12(3), 401-408. doi:10.1093/scan/nsw146
- Vančata, V. (2012). *Paleoantropologie a evoluční antropologie*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- Veilleux, S. (2014). *Coping With Dissonance: Psychological Mechanisms That Enable Ambivalent Attitudes Toward Animals*. Honors College. 196. <https://digitalcommons.library.umaine.edu/honors/196>
- Výrost, J. & Slaměník, I. (2008). *Sociální psychologie*. Praha: Grada.
- Watanabe, S. (2011). Empathy and reversed empathy of stress in mice. *Plos One*, 6(8), e23357. doi:10.1371/journal.pone.0023357
- Zrzavý, J. (2004). *Proč se lidé zabíjejí*. Praha: Triton.

12. Seznam použitých zkratk

3 N	Normální, Naturální, Nezbytný
AMH	Anatomicky moderní člověk
BDI	Buss – Durkhee Inventory
FAO	Organizace pro výživu a zemědělství
fMRI	Funkční magnetická resonance
MNS	System zrcadlových neuronů
OSN	Organizace spojených národů
PAS	Poruchy autistického spektra
PETA	People for the Ethical Treatment of Animals
PSS	Prasečí stresový syndrom
PTSD	Posttraumatická stresová porucha

PŘÍLOHY

- Příloha 1 – Abstrakt diplomové práce
- Příloha 2 – Abstract of thesis
- Příloha 3 – Dotazník postojů a vztahů ke zvířatům

Příloha 1 – Abstrakt diplomové práce

Název práce: Psychologické aspekty karnismu

Autor práce: Eva Grestenbergerová

Vedoucí práce: PhDr. Romana Mazalová, PhD.

Počet stran a znaků: s. 66 (134 186 znaků)

Počet příloh: 4

Počet titulů použité literatury: 74

Abstrakt: Práce se věnuje psychologickým aspektům karnismu. Ve své teoretické části se zabývá vztahem lidí ke zvířatům, v užším pojetí různými typy chovu, psychikou zvířat a empatií. Dále se zaměřuje na násilné ideologie a reakce lidí na násilí, lidské alimentární chování, zejména pak potravinová tabu a alternativní směry jako je vegetariánství nebo veganství. Stěžejním tématem teoretické části je teorie karnismu podle psycholožky Melanie Joy – s kognitivním triem, systémem 3 N, masovým paradoxem, kognitivní disonancí a civilizačním posunem. Cílem výzkumné části práce bylo popsat postoje respondentů ke zvířatům, jejich psychice a živočišným produktům. Výzkum byl realizován za účasti 816 respondentů, z toho 177 veganů. Má kvantitativní podobu tvořenou nestandardizovaným dotazníkem k mapování postojů a BDI pro měření míry agrese. Hypotézy zahrnovaly postoje k emocím zvířat. V části věnované veganům byly zkoumány limity restrikce živočišných produktů, naopak v části věnované karnistům postoje k jednotlivým živočišným druhům. Obou zmíněných skupin se týkala hypotéza o rozdílu v míře agrese.

Klíčová slova: karnismus, konzumace zvířat, násilí, empatie, zvířata

Příloha 2 – Abstract of thesis

Title: Psychological aspects of carnism

Author: Eva Grestenbergerová

Supervisor: PhDr. Romana Mazalová, PhD.

Number of pages and characters: s. 66 (134 186 znaků)

Number of appendices: 4

Number of references: 74

Abstract: The work deals with psychological aspects of carnism. In the theoretical part of thesis, it deals with human-animal relationship, especially with different kinds of breeding, animal psychology and empathy. In addition, it focuses on violent ideologies and human reaction on violence, human alimentary behaviour, especially food taboos and some of alternative nutritional directions, for example vegetarianism or veganism. The main theme of theoretical part is the theory of carnism by the psychologist Melania Joy – cognitive dissonance, system of 3 N, meat paradox and civilization shift. The aim of the thesis is describing proband's attitudes towards animals, their psyche and animal products. Research was made with 816 probands, of which 177 vegans. It had quantitative form, made of no standardized questionnaire for describing attitudes and the BDI for measuring an aggression. Hypothesis includes attitudes towards the opinion to animal psyche's structure and emotion. In the vegan's part I asked probands for their limits of animal products restriction, in the opposite in carnist's part I asked for attitudes towards species. Both of groups participated on hypothesis of the difference in aggression.

Key words: carnism, eating animals, violence, empathy, animals

Příloha 3 – Dotazník postojů a vztahů ke zvířatům

- 1) Věk, pohlaví, stupeň vzdělání
- 2) Profese
- 3) Náboženské vyznání
- 4) Považujete se za člena jedné z těchto skupin?
 - a) Řezníci
 - b) Rybáři
 - c) Myslivci
 - d) Ochránci zvířat
- 5) Máte nějaké potravinové alergie?
- 6) Uveďte potraviny, které nejíte čistě z důvodu chuti:
- 7) Považujete se za člověka s kladným vztahem ke zvířatům?
 - a) Ano
 - b) Ne
- 8) Máte nějakého domácího mazlíčka?
 - a) Ano
 - b) Ne
- 9) Označte emoce, o kterých se domníváte, že je zvířata prožívají:
 - a) Radost
 - b) Strach
 - c) Smutek
 - d) Bolest
 - e) Mateřská láska
 - f) Přátelství
 - g) Zoufalství
- 10) Myslím, že pro lidi je přirozené jíst:
 - a) Maso
 - b) Mléko
 - c) Vejce
 - d) Med
- 11) Myslím, že lidé potřebují jíst:
 - a) Maso
 - b) Mléko

- c) Vejce
 - d) Med
- 12) Jíte maso?
- a) Ano
 - b) Ne
- 13) Proč?
- 14) Jíte mléko?
- a) Ano
 - b) Ne
- 15) Proč?
- 16) Jíte vejce?
- a) Ano
 - b) Ne
- 17) Proč?
- 18) Jíte med?
- a) Ano
 - b) Ne
- 19) Proč?
- 20) Považujete se za vegana? (Veganství je způsob života, jehož snahou je v co největší možné a praktikovatelné míře vyloučit všechny formy využívání zvířat a krutosti páchané na zvířatech kvůli jídlu, oblečení nebo jakémukoli jinému účelu. Vegani tedy konzumují rostlinnou stravu a snaží se v maximální míře vyloučit živočišné produkty)
- a) Ano
 - b) Ne

Část pro vegany

- 1) Jaký byl váš prvotní důvod stát se veganem?
- a) Etický
 - b) Zdravotní
 - c) Enviromentální
- 2) Jak dlouho jste veganem?
- 3) Živočišným složkám se vyhýbám v:
- a) Kosmetice
 - b) Oblečení

- c) Léčích
 - d) Jinde...
- 4) Proč si myslíte, že se tolik lidí nechce živočišných produktů vzdát?
- 5) Byl/a bych ochoten/ochotna sníst maso:
- a) Na oslavě, kde je připraveno jako jídlo.
 - b) Na návštěvě v jiné kultuře, kde je podáváno jako tradiční pokrm.
 - c) Pokud by bylo vypěstováno jako tkáňová kultura (tzv. umělé maso).
 - d) V žádné z těchto situací.
- 6) Byl/a bych ochoten/ochotna sníst mléko:
- a) Na oslavě, kde je připraveno jako jídlo.
 - b) Na návštěvě v jiné kultuře, kde je podáváno jako tradiční pokrm.
 - c) Pokud by pocházelo od eticky chovaných zvířat (tj. volný výběh, přirozená reprodukce, bez odebrání mláďat, dožitých do svého přirozeného věku).
 - d) V žádné z těchto situací.
- 7) Byl/a bych ochoten/ochotna sníst vejce:
- a) Na oslavě, kde je připraveno jako jídlo.
 - b) Na návštěvě v jiné kultuře, kde je podáváno jako tradiční pokrm.
 - c) Pokud by pocházelo od eticky chovaných zvířat (tj. volný výběh, přirozená reprodukce, dožitých do svého přirozeného věku).
 - d) V žádné z těchto situací.
- 8) Nejspíše bych byl/a ochotna/ochoten sníst tuto potravinu:
- a) Maso
 - b) Mléko
 - c) Vejce
 - d) Med

Část pro karnisty

V následujících položkách u každého zvířete označte tvrzení, s nimiž se ztotožňujete. Můžete vybrat i více tvrzení.

- 1) Kráva
- a) Myslím, že tohle zvíře je k jídlu.
 - b) Jím jeho maso.
 - c) Jsem ochotná/ochoten tohle zvíře osobně zabít pro jeho maso.
 - d) Umím si představit tohle zvíře jako mazlíčka.

- e) Nic z výše uvedeného.
- 2) Prase
- a) Myslím, že tohle zvíře je k jídlu.
 - b) Jím jeho maso.
 - c) Jsem ochotná/ochoten tohle zvíře osobně zabít pro jeho maso.
 - d) Umím si představit tohle zvíře jako mazlíčka.
 - e) Nic z výše uvedeného.
- 3) Slepice
- a) Myslím, že tohle zvíře je k jídlu.
 - b) Jím jeho maso.
 - c) Jsem ochotná/ochoten tohle zvíře osobně zabít pro jeho maso.
 - d) Umím si představit tohle zvíře jako mazlíčka.
 - e) Nic z výše uvedeného.
- 4) Ryba
- a) Myslím, že tohle zvíře je k jídlu.
 - b) Jím jeho maso.
 - c) Jsem ochotná/ochoten tohle zvíře osobně zabít pro jeho maso.
 - d) Umím si představit tohle zvíře jako mazlíčka.
 - e) Nic z výše uvedeného.
- 5) Ovce
- a) Myslím, že tohle zvíře je k jídlu.
 - b) Jím jeho maso.
 - c) Jsem ochotná/ochoten tohle zvíře osobně zabít pro jeho maso.
 - d) Umím si představit tohle zvíře jako mazlíčka.
 - e) Nic z výše uvedeného.
- 6) Kůň
- a) Myslím, že tohle zvíře je k jídlu.
 - b) Jím jeho maso.
 - c) Jsem ochotná/ochoten tohle zvíře osobně zabít pro jeho maso.
 - d) Umím si představit tohle zvíře jako mazlíčka.
 - e) Nic z výše uvedeného.
- 7) Srna
- a) Myslím, že tohle zvíře je k jídlu.
 - b) Jím jeho maso.

- c) Jsem ochotná/ochoten tohle zvíře osobně zabít pro jeho maso.
- d) Umím si představit tohle zvíře jako mazlíčka.
- e) Nic z výše uvedeného.

8) Králík

- a) Myslím, že tohle zvíře je k jídlu.
- b) Jím jeho maso.
- c) Jsem ochotná/ochoten tohle zvíře osobně zabít pro jeho maso.
- d) Umím si představit tohle zvíře jako mazlíčka.
- e) Nic z výše uvedeného.

9) Pes

- a) Myslím, že tohle zvíře je k jídlu.
- b) Jím jeho maso.
- c) Jsem ochotná/ochoten tohle zvíře osobně zabít pro jeho maso.
- d) Umím si představit tohle zvíře jako mazlíčka.
- e) Nic z výše uvedeného.

10) Kočka

- a) Myslím, že tohle zvíře je k jídlu.
- b) Jím jeho maso.
- c) Jsem ochotná/ochoten tohle zvíře osobně zabít pro jeho maso.
- d) Umím si představit tohle zvíře jako mazlíčka.
- e) Nic z výše uvedeného.

11) Potkan

- a) Myslím, že tohle zvíře je k jídlu.
- b) Jím jeho maso.
- c) Jsem ochotná/ochoten tohle zvíře osobně zabít pro jeho maso.
- d) Umím si představit tohle zvíře jako mazlíčka.
- e) Nic z výše uvedeného.

12) Hlemýžď

- a) Myslím, že tohle zvíře je k jídlu.
- b) Jím jeho maso.
- c) Jsem ochotná/ochoten tohle zvíře osobně zabít pro jeho maso.
- d) Umím si představit tohle zvíře jako mazlíčka.
- e) Nic z výše uvedeného.

13) Had

- a) Myslím, že tohle zvíře je k jídlu.
- b) Jím jeho maso.
- c) Jsem ochotná/ochoten tohle zvíře osobně zabít pro jeho maso.
- d) Umím si představit tohle zvíře jako mazlíčka.
- e) Nic z výše uvedeného.

14) Hmyz

- a) Myslím, že tohle zvíře je k jídlu.
- b) Jím jeho maso.
- c) Jsem ochotná/ochoten tohle zvíře osobně zabít pro jeho maso.
- d) Umím si představit tohle zvíře jako mazlíčka.
- e) Nic z výše uvedeného.